

Republica Moldova
**RAPORT DE STARE
A ȚĂRII**

2020

Republica Moldova 2020

RAPORT DE STARE A ȚĂRII

În parteneriat
cu:

Autori
(în ordine alfabetică):

Adrian LUPUȘOR
Alexandru FALĂ
Denis CENUȘĂ
Iurie MORCOTÎLO
Stas MADAN

**Notă de limitare
a responsabilității:**

Această publicație a fost realizată de Centrul Analitic Independent „EXPERT-GRUP” în parteneriat cu Friedrich-Ebert-Stiftung (FES). Opiniile exprimate în documentul de față reprezintă exclusiv punctul de vedere al autorilor și nu sunt, în mod obligatoriu, împărtășite de FES și EXPERT-GRUP.

EXPERT-GRUP nu își asumă luări de atitudine colective. Comercializarea publicațiilor FES nu este permisă decât cu aprobarea în scris a Friedrich-Ebert-Stiftung.

Cuprins

ABREVIERI	1
MESAJE-CHEIE	2
SUMAR EXECUTIV	7
SUBIECT SPECIAL: IMPACTUL COVID-19 ASUPRA CELOR MAI VULNERABILI	9
FIRME	16
OAMENI	25
GUVERNARE	33
DESPRE EXPERT-GRUP	39
DESPRE FES	40

LISTA FIGURILOR

Figura 1. Valorile înregistrate de Moldova în raport cu țările ECE, conform PIB per capita, IDU, ICG și IPC	6
Figura 2. Ponderea populației care a raportat o scădere a salariilor (%) și devierile de la valoarea medie pe principalele grupuri (p.p.)	11
Figura 3. Ponderea populației care a raportat o suspendare a salariilor (%) și devierile de la valoarea medie pe principalele grupuri (sp.p.)	11
Figura 4. Ponderea populației care a lucrat/stat acasă (%) și devierile de la valoarea medie pe principalele grupuri (p.p.)	12
Figura 5. Ponderea populației care anticipa pierderea locului de muncă (%) și devierile de la valoarea medie pe principalele grupuri (sp.p.)	12
Figura 6. Investiții private și publice, creștere reală f-a-p, %	18
Figura 7. Percepția populației privind nivelul de trai și situația economică	27
Figura 8. Ciclul de afaceri și veniturile disponibile ale populației	27

LISTA TABELELOR

Tabelul 1. Evoluția principalilor indicatori macroeconomici ai Republicii Moldova pentru anii 2020-2021, creștere procentuală reală față de anul precedent, dacă nu este indicat altceva	15
Tabelul 2. Principalii indicatori monitorizați privind inegalitățile	24
Tabelul 3. Principalii indicatori monitorizați privind economia Republicii Moldova	25
Tabelul 4. Creșterea economică și indicatorii ocupaționali în Republica Moldova, %	26
Tabelul 5. Raportul dintre PIB per capita din Republica Moldova și cel din ECE EU, %	26
Tabelul 6. Rata sărăciei	27
Tabelul 7. Evoluția inegalităților socio-economice, raport aferent venitului disponibil, %	32
Tabelul 8. Principalii indicatori monitorizați privind bunăstarea populației	38
Tabelul 9. Principalii indicatori monitorizați cu privire la guvernare	38

BERD	Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare
ECE	Europa Centrală și de Est
ECE EU	Țările membre ale UE din Europa Centrală și de Est
FMI	Fondul Monetar Internațional
HoReCa	Hoteluri/Restaurante/Cafenele
ICG	Indicele Competitivității Globale
IDU	Indicele Dezvoltării Umane
IPC	Indicele Percepției Corupției
ISD	Investiții străine directe
MDL	Leul Moldovenesc
PDM	Partidul Democrat din Moldova
PIB	Produs Intern Brut
p.p.	Puncte procentuale
PPP	Paritatea puterii de cumpărare
PSRM	Partidul Socialiștilor din Republica Moldova
UE	Uniunea Europeană
USD	Dolarul USA
VAB	Valoarea adăugată brută
TVA	Taxa pe valoare adăugată
T1	Trimestrul I

Mesaje-cheie

Anul 2020 a fost marcat de pandemia COVID-19, care a prins Republica Moldova nepregătită și ale cărei repercusiuni au amplificat vulnerabilitățile de bază ce țin de starea țării.

Deja în debutul lui 2020, până la declanșarea crizei pandemice, economia Republicii Moldova începuse să se încetinească, deficitul bugetar deja era planificat în creștere, iar unii indicatori macroeconomici de bază (ex.: exporturile) erau în minus. Pe lângă aceasta, țara a intrat în pandemie cu un nivel scăzut de competitivitate (locul 86 din 141 de state conform Raportului global de competitivitate 2019 (similar cu Ucraina, Tunisia, Sri Lanka și Liban) și de libertate economică (locul 87 din 180 de state conform Indicelui libertății economice 2020 al Fundației Heritage (alături de Belarus și Samoa), precum și un nivel înalt de corupție (locul 120 din 180 de state conform Indicelui privind percepția corupției 2019, realizat de Transparency International (alături de Sierra Leone, Niger și Pakistan)). Potrivit sondajelor, nici majoritatea firmelor nu au dat do-

vadă de pregătire pe măsură, intrând în pandemie fără resurse financiare de rezervă și fără instrumente de guvernare internă pentru administrarea crizelor, cu un nivel scăzut de înzestrare tehnologică, deținând capacități limitate de gestionare a instrumentelor digitale și cu o minimă diversificare a furnizorilor și canalelor de desfacere. Toate aceste vulnerabilități, care măcinau starea țării de la an la an, s-au agravat substanțial pe fundalul repercusiunilor provocate de pandemie. Astfel, competitivitatea multor companii a fost subminată prin restricționarea accesului la materii prime, piețe de desfacere și capital/resurse financiare, precum și din cauza scăderii productivității muncii; iar calitatea proceselor democratice, a procesului legislativ și a elaborării politicilor publice s-a înrăutățit.

Moldova continuă să piardă din competitivitatea externă și nu reușește să asigure convergența cu vecinii săi și cu alte țări din Europa Centrală și de Est.

Analiza scorurilor țării în funcție de cei mai cunoscuți indici internaționali de comparație care sunt relevanți pentru evaluarea stării țării (PIB pe capita¹, Indicele Global al Competitivității², Indicele Dezvoltării Umane³ și Indicele Percepției Corupției⁴) relevă faptul că Moldova și-a înrăutățit poziția în comparație cu alte state din Europa Centrală și de Est (ECE)⁵ și a stagnat în comparație cu vecinii săi (România și Ucraina). Singurele îmbunătățiri pozitive au putut fi observate pentru dinamica PIB-ului pe capital, unde s-a produs o oarecare convergență marginală. Aceasta denotă carențele privind calitatea și durabilitatea creșterii

economice pe care Moldova a înregistrat-o în ultimii ani, deoarece nu a permis țării să își îmbunătățească semnificativ competitivitatea externă. În timpul crizei Covid-19, diferența de dezvoltare a țării, comparativ cu regiunea ECE, va continua să crească, ceea ce va afecta negativ starea țării și va genera riscuri semnificative pe termen mediu și lung (de exemplu, eșecul de a concura pentru investiții străine directe în regiune, emigrarea populației cu vârstă aptă de muncă, slaba integrare în lanțurile internaționale de aprovizionare și în procesele de globalizare / regionalizare etc.).

Criza sanitară a dezvoltat și criza cronică de încredere între populație și guvernare, care s-a acutizat pe fundalul repercusiunilor sociale și economice ale pandemiei, în paralel cu un răspuns ineficient anticriză din partea Executivului.

¹ PIB per cap de locuitor, PPP (\$ internațional curent), raportat de Banca Mondială în baza de date pentru indicatorii mondiali de dezvoltare.

² Prezentat în Rapoartele anuale de competitivitate globală ale Forumului Economic Mondial.

³ Calculat de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare.

⁴ Calculat de Transparency International.

⁵ Albania, Bulgaria, Croația, Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia, România, Slovenia, Slovacia, Ucraina.

Coeziunea slabă dintre populație și guvernare a fost mereu o problemă acută, care a definit starea țării de la an la an. Majoritatea sondajelor de opinie relevă faptul că cea mai mare parte a cetățenilor consideră că lucrurile în Republica Moldova merg într-o direcție greșită, iar principalele instituții ale statului (partidele politice, Guvernul, Parlamentul și sistemul de justiție) sunt la limita inferioară a încrederii. Aceasta a subminat și mai mult eficiența măsurilor de atenuare și de gestionare a epidemiei - oamenii au ignorat aproape în totalitate cerințele elementare de protecție, cum ar fi purtarea măștilor și respectarea distanței fizice, fapt ce a agravat și mai mult situația pandemică (cerc vicios). Mai mult, măsurile de atenuare a repercusiunilor economice și sociale nu au fost nici suficiente și nici eficiente. Invocând creșterea rapidă a deficitului bugetar, Gu-

vernul nu a reușit să elaboreze un program anticriză complex pentru firme și populație. Cu excepția indemnizațiilor de șomaj (de care a beneficiat un număr limitat de persoane), a amânării cu câteva luni a plăților fiscale, a unui moratoriu pe controale de stat și a unui mecanism de subvenționare a dobânzilor la creditele contractate de companii pentru necesități urgente (care nu s-a bucurat însă de popularitate în rândul sectorului privat), Guvernul nu a putut oferi nici viziune și nici măsuri mai substanțiale pentru a acoperi, cel puțin parțial, pierderile suportate de către companii și populația țării în contextul pandemiei. Dovadă sunt și cifrele, care arată că intervenția totală a fost de circa 0,4-0,5% din PIB, ceea ce este de circa cinci-șase ori mai puțin față de programele anticriză implementate de alte state din regiune.

Pe lângă repercusiunile pandemiei, anul 2020 a fost marcat de secetă, care a scos în prim-plan o altă vulnerabilitate majoră a țării - expunerea sporită la șocurile climatice.

Fenomenele climatice extreme (secete, îngheturi, grindină, inundații) devin tot mai frecvente în Republica Moldova, fiind un efect clar al schimbării climei la nivel global în paralel cu un management defectuos al mediului la nivel de țară (corupție, instituții slabe, defrișări ilegale de arbori, administrare proastă a resurselor naturale și a bazinelor acvatice etc.). Neglijarea problemelor de mediu pe parcursul ultimilor ani, manifestată prin sacrificarea obiectivelor de mediu în favoarea celor economice sau a intereselor înguste de grup (advocacy și lobby), este un exemplu clasic de miopie politică de care politicienii și guvernele au dat dovadă mai mereu în Republica Moldova. Efectele acestei neglijențe a obiectivelor de mediu și ale subminării constante a guvernantei și cadrului instituțional din domeniul mediului se fac tot mai resimțite de către economie și țară în general. Seceta din 2020 este un exemplu elocvent în acest sens. Și în raport cu această criză guvernarea nu a dat dovadă de viziune și acțiuni ferme care, pe termen scurt, ar imuniza sectorul agricol față de asemenea șocuri, iar pe termen mediu și lung - ar fortifica actualul cadru instituțional și guvernanta de mediu. Astfel, după mai multe acțiuni

de protest, fermierilor le-au fost oferite facilități fiscale și subvenții pentru a putea compensa, cel puțin parțial, pierderile suportate din cauza secetei. În același timp, au rămas aproape ignorate problemele mai fundamentale ce ar spori reziliența sectorului agricol (ex.: implementarea sistemelor moderne de irigare, reorientarea fermierilor spre culturi mai rezistente la condiții de secetă, stimularea agriculturii intensive și cu valoare adăugată sporită, eliminarea aranjamentelor anticoncurențiale în rândul intermediarilor de produse agricole, facilitarea accesului fermierilor la piețele de desfacere). Nici acțiuni ferme ce ar asigura un management mai sustenabil și eficient al mediului nu au fost întreprinse (ex.: fortificarea Agenției de Mediu, a direcțiilor de mediu din cadrul Ministerului Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului și altor instituții relevante din domeniu, combaterea defrișărilor și creșterea reală a suprafețelor împădurite, reglementarea mai eficientă a exploatarei resurselor acvatice etc.). Ignorarea continuă a acestor probleme va vulnerabiliza și pe viitor starea țării, cu repercusiuni tot mai grave asupra sectorului agricol, a finanțelor publice și a mediului înconjurător.

Se estimează că economia va scădea cu 7,5% în 2020, ca urmare a suprapunerii a două crize majore: pandemia Covid-19 și seceta, ceea ce duce la o recesiune mai severă față de cea din 2009.

Cele mai afectate sectoare sunt agricultura, unde valoarea adăugată (VAB) va scădea cu 33,8%, urmată de transporturi (-16,7%) și sec-

torul industrial (-8,2%). Aceasta va submina activitatea investițională și de export, care la fel vor scădea în acest an. În plus,

deficitul bugetar ar putea atinge un nivel îngrijorător de 10% din PIB, limitând în mod semnificativ marja de manevră pentru Guvern. Prin urmare, magnitudinea acestei crize este mai dură în comparație cu recesiunea din 2009. Cu toate acestea, conform scenariului nostru de bază, economia

ar putea reveni pe creștere pozitivă în 2021 (+5,7%), datorită bazei de comparație redusă, dar și ipotezei că pandemia Covid-19 se va disipa treptat, ceea ce va permite economiei Moldovei și țărilor din regiune să respire mai ușor. O previziune mai detaliată este prezentată în tabelul 1 de mai jos.

Modul în care autoritățile (nu) au gestionat cele două crize majore ale anului 2020 (pandemia COVID-19 și seceta) relevă o vulnerabilitate fundamentală a țării: un sentiment scăzut de statalitate în rândul guvernanților, dar și al societății.

Sentimentul de statalitate se referă la spiritul de apartenență a politicienilor, guvernanților și societății la o țară, sentiment din care derivă din simpla dorință comună ca statul să prospere pe termen lung. Abordarea de gestionare manuală a țării și lipsa politicilor ce ar asigura soluționarea sistemică a problemelor majore de țară, respectiv ar face Republica Moldova mai rezilientă pe termen lung, relevă un sentiment infim, aproape invizibil al statalității. Sentiment care, la rândul său, ar consolida guvernarea, politicienii și societatea în lupta cu COVID-19, în atenuarea efectelor secetei și, în general, ar asigura coeziunea pe marginea subiectelor cu adevărat importante pentru ameliorarea pe termen lung a stării țării (ex.: lupta reală cu

corupția, dezvoltarea unui sistem veritabil și funcțional al economiei de piață, un management integru și sustenabil al resurselor naturale etc.). La aceasta se adaugă capturarea agendei de politici de către politicieni, al căror orizont de interese și priorități se limitează la cicluri electorale. Un exemplu elocvent aici este dominarea de către politicieni sau de oficiali de rang înalt (președintele țării, șeful și unii membri ai Executivului) a rolului de comunicatori pe marginea gestionării pandemiei. Aceasta, deși niciunul dintre acești demnitari nu dispune de pregătire în domeniul sănătății sau al comunicării publice. Este un fapt ce a generat dezaprobare în societate, slăbind și mai mult relația de încredere dintre cetățean și autorități/stat.

Pe fundalul repercusiunilor pandemiei COVID-19 și al secetei din 2020, în anii ce urmează starea țării va fi afectată semnificativ de evoluțiile economice nefavorabile.

Deja este clar că în anul 2020 se va înregistra un declin economic, iar evoluțiile pentru 2021 sunt incerte. Cel mai probabil, pandemia va continua și pe durata anului viitor, iar acest fapt va constrânge procesul de relansare economică la nivel global. În contextul dat, perspectivele economice pentru Republica Moldova sunt destul de sumbre. Conform prognozelor, economia nu-și va putea reveni la nivelul de până la

criză. Astfel, după declinul prognozat de 4-5% în anul 2020, se anticipează o creștere moderată de doar 3-4% în 2021, fapt ce va influența negativ nivelul ocupării și veniturile populației. Totodată, nu este exclus nici scenariul pesimist, conform căruia în anul 2020 economia se va contracta similar cu recesiunea din 2009, ceea ce va însemna circa patru-cinci ani pierduți în materie de creștere economică.

Un alt impact al coronacrizei ține de accentuarea inegalităților, care și până la aceasta prezentau importante provocări pentru starea țării.

La nivel de companii, au crescut inegalitățile dintre întreprinderile mici și mijlocii, majoritatea din care erau slab pregătite pentru un asemenea șoc, și cele mari, care sunt și mai reziliente grație înzestrării tehnologice, rezervelor de lichidități și contractelor pe termen lung cu furnizorii și clienții. La nivel de populație, indicatorii pieței muncii și ai veniturilor relevă că cel mai mult au fost afectate femeile, tinerii, persoanele cu nivel scăzut de studii și cele cu venituri mici (chintila 1).

Respectiv, în lipsa unor politici adecvate de răspuns, coronacriza a agravat inegalitățile economice și sociale din Republica Moldova, fapt ce prezintă repercusiuni majore asupra stării țării: creșterea ratei sărăciei și a tensiunilor sociale, înrăutățirea cadrului concurențial cu impact negativ asupra bunăstării consumatorilor/populației și, nu în ultimul rând, stimularea unui nou val migraționist ce ar putea să se contureze după eliminarea restricțiilor de circulație internațională.

Coronacriza și ineficiența măsurilor de gestionare a acesteia pot stimula un nou val migraționist ce va agrava situația demografică și va conduce la ratarea dividendului demografic.

O eventuală creștere a emigrării populației de vârstă aptă de muncă, după eliminarea restricțiilor de circulație internațională, ar putea fi generată de intensificarea interacțiunii oamenilor cu sistemul medical din Republica Moldova, care este unul slab și care a determinat și anterior părăsirea țării. De asemenea, emigrarea ar putea fi determinată de închiderea/restructurarea mai multor afaceri, care va scoate din sistemul economic o bună parte din populația cu vârstă aptă de muncă. Aceasta ar putea conduce la ratarea definitivă a celui de-al doilea divi-

dend demografic, despre care am menționat și în edițiile precedente ale Raportului de Stare a Țării și care constă în apropierea celei mai numeroase cohorte a populației, născute în timpul exploziei demografice din anii '80, de vârstă cu cea mai mare productivitate și potențial economic. În contextul agravării inegalităților, al limitării oportunităților economice și al ineficienței/inexistenței politicilor anticriză, categoria respectivă de populație, care este și cea mai mobilă, va deveni tot mai înclinată spre emigrare, fapt ce va agrava în continuare situația demografică.

Republica Moldova are nevoie urgent de o strategie anti- și post-criză, cu viziune pe termen scurt și lung, și de măsuri ferme, cu accent pe cei mai vulnerabili.

În primul rând, este necesar de majorat anvelopa financiară destinată măsurilor anti- și post-criză. Resursele trebuie identificate atât pe intern (relaxarea politicii monetare prin reducerea normei rezervelor obligatorii, având în vedere mediul inflaționist favorabil, precum și creșterea emisiunilor de valori mobiliare de către stat în situația unui nivel scăzut de îndatorare a acestuia), cât și pe extern (ameliorarea relațiilor cu partenerii de dezvoltare, eficientizarea coordonării asistenței externe și emiterea de euroobligațiuni). Conform celor mai modeste calcule, aceste măsuri ar putea permite mobilizarea a circa un miliard de euro, ceea ce va fi suficient pentru compensarea pierderilor cauzate de pandemie și pentru asigurarea unei recuperări rapide în perioada post-COVID-19. În al doilea rând, sunt necesare măsuri urgente și ferme în vederea compensării pierderilor suportate de către firme și populație ca urmare a pandemiei. Măsurile cu pricina trebuie să vizeze compensarea directă și imediată a 70-80% din veniturile ratate de către angajații care au fost disponibilizați din cauza pandemiei și garantarea deplină a creditelor contractate de companii pentru scopuri urgente (ex.: onorarea angajamentelor salariale sau/și față de furnizori). În plus, este necesară o schimbare radicală a abordării instituțiilor ce reglementează mediul de afaceri (ex.: Fisc, Agenția Națională a Siguranței Alimentelor etc), prin care accentul să se pună mai curând pe oferirea de consultanță firmelor, decât pe controale și amenzi. În sensul dat, este nevoie de un program de instrui-

re pentru funcționarii acestor instituții, care trebuie să se reprofileze din regulatori în consultanți. În al treilea rând, sunt necesare programe de stat, eventual cofinanțate de către partenerii de dezvoltare, ce ar permite o recuperare mai rapidă post-criză. Aceste programe trebuie să țintească cinci priorități de bază: (i) digitizarea afacerilor (granturi și subvenții pentru dezvoltarea platformelor online de marketing și vânzări, a instrumentelor electronice de plată și instruirea angajaților în vederea gestionării eficiente a mecanismelor digitale); (ii) instruirea angajaților și a șomerilor în vederea recalificării rapide, flexibilizării pieței muncii și accelerării realocării persoanelor disponibilizate din firmele/sectoarele cele mai afectate de criză spre cele care vor reuși să se mențină sau chiar să se dezvolte; (iii) instruire, consultanță și acțiuni de suport pentru facilitarea accesului companiilor mici și mijlocii la piețe de desfacere; (iv) granturi și subvenții pentru procesorii care utilizează materia primă locală, fapt ce va susține și producătorii autohtoni de materie primă, precum și va impulsiona crearea de valoare adăugată în economie; și (v) subvenții și garanții de stat pentru creditele menite să sporească nivelul de înzestrare tehnologică a firmelor și orientarea spre activități economice cu valoare adăugată crescută (ex.: procesarea avansată a materiei prime locale). Măsurile respective trebuie să țintească preponderent cele mai vulnerabile grupuri în contextul crizei: întreprinderile Mici și Mijlocii, dar și femeile, tinerii, persoanele din mediul rural și cele care au cele mai mici venituri.

Figura 1.

Valorile înregistrate de Moldova în raport cu țările ECE, conform PIB per capita, IDU, ICG și IPC

Sursa: Calculele autorului în baza datelor de la Forumul Economic Mondial, Banca Mondială, PNUD și Transparency International.

Notă metodologică: Indicatorii relevă nivelul de convergență al Republicii Moldova la media țărilor ECE (valoarea zero relevă convergența maximă (situația în care Republica Moldova este la nivel cu țările ECE), iar valoarea negativă relevă decalajul dintre poziția Moldovei în raport cu țările ECE în clasamentele în cauză). Indicii de convergență au fost calculați în baza raportului scorurilor Moldovei la scorurile medii pentru țările ECE minus 100. Valorile au fost normalizate în baza valorilor maxime din fiecare an.

Tabelul 1.

Evoluția principalilor indicatori macroeconomici ai Republicii Moldova pentru anii 2020-2021, creștere procentuală reală față de anul precedent, dacă nu este indicat altceva

Indicator	2020	2021	Indicator	2020	2021
Produsul Intern Brut	-7.5	5.7	Consumul final	-9.8	9.3
Impozite nete pe produs	-13.7	19.1	Investiții în active imobilizate, total	-8.3	-19.9
Valoarea adăugată brută, total	-6.5	3.8	Formarea Brută de Capital Fix	-7.0	-10.3
Valoarea adăugată brută, sectorul industrial	-8.2	0.0	Export de mărfuri și servicii	-20.0	23.2
Valoarea adăugată brută, sectorul agricol	-33.8	7.8	Import de mărfuri și servicii	-16.3	12.6
Valoarea adăugată brută, sectorul serviciilor de transport	-16.7	11.1	Credite noi acordate firmelor în monedă națională	-3.8	-8.0
Valoarea adăugată brută, sectorul comerțului	-7.6	-5.2	Credite noi acordate firmelor în valută străină	-16.9	19.2
Valoarea adăugată brută, sectorul construcțiilor	-3.1	-5.2	Indicele Prețurilor de Consum	3.6	1.6
Salariu	-8.2	0.1	Deficitul (-) / excedentul (+) Bugetului Public Național, % din PIB	10.1	2.4

Sursa: estimări și prognoze Expert-Grup

Subiect special: Impactul COVID-19 asupra celor mai vulnerabili

Pandemia COVID-19 a declanșat o criză economică și socială de amploare, care a afectat majoritatea covârșitoare a populației. Efectele și durata crizei actuale sunt greu de estimat din cauza incertitudinii privind sfârșitul procesului de răspândire a coronavirusului de tip nou, dar primele estimări arată că impactul ei este unul semnificativ. Totodată, acest impact este resimțit extrem de neuniform de diferite grupuri ale populației, unele din ele fiind cu mult mai vulnerabile la provocările curente. Printre grupurile cele mai vulnerabile pot fi menționați tinerii, care în perioadele de crize economice sunt primii care și pierd locurile de muncă. Astfel, rezultatele ultimului Barometru al Opiniei Publice (BOP) arată că în condițiile restricționării, în prima jumătate a anului 2020, a vieții economice, tocmai 70% dintre respondenții tineri au menționat că au fost afectați de diminuarea sau de suspendarea salariilor⁶. Un alt grup vulnerabil în condițiile crizei actuale sunt femeile, care au fost nevoite

să-și reducă activitatea economică pentru a aloca timp adițional îngrijirii copiilor. Acest lucru a fost necesar din cauza închiderii grădinițelor și școlilor. Drept urmare, tocmai 32% din femei au menționat că au fost nevoite să lucreze de acasă ori să stea acasă în perioada aprilie-iunie 2020, în timp ce media pe țară a fost de 26%. Finalmente, printre grupurile vulnerabile se numără persoanele în vârstă susceptibile infectării și ale căror venituri din pensii sunt destul de mici, precum și persoanele cu venituri și studii scăzute. Peste 25% din aceste persoane cu venituri și studii scăzute consideră că, în viitorul apropiat, își vor pierde locul de muncă. Pentru a combate efectele crizei și a susține populația, autoritățile au aprobat un pachet de stimulente și cheltuieli adiționale din bugetul public. Totuși, această susținere este destul de mică în comparație cu alte țări din regiune și are un caracter general, lipsind o abordare mai țintită către grupurile vulnerabile ale populației.

Întreprinderile au întâmpinat coronacriza cu un sentiment general al inițiativei antreprenoriale în descreștere. Evoluțiile din sectorul real arată că agricultura este tot mai frecvent lovită de condițiile climatice nefavorabile, pentru acest an fiind așteptată o scădere de peste 20 la sută a producției agricole. Și industria „strănută” puternic pe timp de coronacriză, cele mai semnificative scăderi fiind raportate în ramurile ce reprezintă verigi ale unor lanțuri valorice internaționale (automotive și industria ușoară). În domeniul serviciilor, cele asociate cu mobilitatea persoanelor sunt cel mai grav afectate de pandemie (turism, HoReCa, transport de pasageri, artă, activități de recreere și agrement), în timp ce IT-ul și construcțiile, cu cele mai robuste creșteri în ultimii doi ani, manifestă reziliență și în contextul pandemic. Pe piața muncii, ajustarea metodologiei Anchetei Forței de Muncă la datele recensământului din 2014 a condus la modificarea semnificativă a multor in-

dicatori și relevă noi tendințe și opțiuni de politici cu o ajustare a populației ocupate de la 1,2 milioane la mai puțin de 900 de mii de persoane. Pe fondul întetirii activității de creditare și al stimulării fiscale oferite de reducerea contribuțiilor sociale, anii 2018 și 2019 au fost marcați de impulsivitatea activității investiționale din surse atât publice, cât și private. Sectorul bancar a întâlnit criza pandemică bine capitalizat și cu abundență de lichidități, iar majorarea portofoliului de credite din ultimii doi ani a avut loc preponderent din contul persoanelor fizice. Progresele în mediul de reglementare a afacerilor sunt umbrite de vulnerabilitățile legate de statul de drept și de instituțiile slabe, în timp ce analiza relevă că măsurile de susținere a comunității de afaceri în contextul COVID-19 au un caracter redus, sunt în mare parte condiționate și, prin urmare, se răsfrâng asupra unui număr limitat de întreprinderi. Recomandările de politici pornesc de la premisa că situațiile

Firme

6 <http://bop.ipp.md/ro>

economice excepționale reclamă reacții excepționale și au în vedere măsuri precum: Facilitarea accesului companiilor la capital și lichidități, Susținerea procesului de digitalizare și intrarea pe piața online, Politicile de substituire a importurilor, precum și Ajustarea politicilor agricole pentru adaptarea la schimbările climatice. La fel, rămâne actuală eliminarea

constrângerilor strategice care afectează competitivitatea țării prin politici ce vizează: Investițiile în capitalul uman și educație pentru a crea o sinergie dintre oferta educațională și cerințele sectorului real, Atragerea investițiilor în activități cu valoare adăugată, Creșterea nivelului culturii antreprenoriale, dar și Sporirea nivelului de penetrare a sectorului financiar în economia țării.

Oameni

După majorarea PIB-ului cu 5% în 2014 și declinul economic din 2015, economia Republicii Moldova a crescut constant, dar modest. Ritmurile de creștere economică au avut, pe parcursul anilor 2016-2019, o fluctuație în jurul nivelului de 4%. În acest context, pe piața forței de muncă s-au atestat evoluții stabile (rata de ocupare a oscilat între 40% și 45%, iar rata șomajului nu a depășit nivelul de 5%). Totodată, s-au înregistrat anumite progrese în îmbunătățirea nivelului de trai. Între anii 2014 și 2019 venitul disponibil a crescut, în expresie reală, cu 15%, iar în 2018 în raport cu 2014 rata sărăciei s-a redus de la 29,5% la 23%. Creșterea veniturilor a fost însoțită și de o anumită îmbunătățire a percepției față de nivelul de trai, fapt confirmat de sondajele sociologice. Cu toate acestea, factorii economici (prețurile și nivelul scăzut al veniturilor) au rămas în topul îngrijorărilor populației. În acest context, Republica Moldova nu a reușit să se apropie de statele din Europa Centrală și de Est, rămânând cu cel mai scăzut nivel al veniturilor, comparativ cu țările în cauză. Totodată, dinamica economică a Republicii Moldova este marcată de creșterea frecvenței și intensității diferitelor șocuri economice, climatice sau politice, fapt care

influențează negativ evoluția veniturilor populației. Nu face excepție nici anul 2020, când se prognozează o recesiune de 7,5%. De asemenea, nu este exclusă o eventuală creștere recuperatoare a PIB-ului, în 2021, nu va putea depăși pierderile din 2020. Populația deja a început să resimtă efectele recesiunii. Numărul de șomeri înregistrați la Agenția Națională de Ocupare a Forței de Muncă la finele lunii iulie 2020 a crescut cu 60,7% f-a-p. În același timp, se anticipează că remiterile vor cunoaște o evoluție pozitivă în 2020 și că vor avea un efect anti-ciclic în condițiile degradării situației economice. În vederea ameliorării situației economice și sociale sunt necesare acțiuni mai ferme de mobilizare a resurselor interne și externe, ce ar permite atenuarea mai eficientă a repercusiunilor pandemiei COVID-19 și care, în principal, ar viza contractarea asistenței financiare externe, sporirea împrumuturilor interne și chiar emiterea de Eurobonduri. Astfel, este necesară o politică anti-criză mai activă și mai fermă, ce ar acoperi pierderile suportate de populație și de firme din cauza restricțiilor stabilite în contextul COVID-19, precum și ar crea premise pentru recuperarea mai rapidă în perioada post-COVID-19.

Guvernanță

În pofida oportunităților politice, rezultate din scoaterea țării de sub regimul de „stat capturat”, procesele democratice din Republica Moldova au trecut mai degrabă printr-o perioadă de stagnare. Presiunile asupra anumitor instituții ale statului și abaterile flagrante de la procedurile constituționale au generat suspiciuni legate de revenirea la practicile anilor 2016-2019. Cu toate acestea, restabilirea graduală a independenței politice a unor instituții responsabile de statul de drept au prevenit degradarea situației. Însă cea mai serioasă provocare pentru aparatul de stat a constituit pandemia COVID-19. Pe de o parte, criza sanitară a scos în evidență sectoarele slabe ale statului, în particular, în domeniul sănătății publice. Dar, pe de altă parte, aceeași criză a testat eficiența guvernării care, deși nu a intrat în colaps, nu a

demonstrat nicio viziune strategică față de gestionarea crizei. A lipsit o comunicare profesionistă și eficace pe marginea luptei cu infecția, iar unele acțiuni ale autorităților au fost de-a dreptul disproporționale. De asemenea, în pofida efectelor negative ale pandemiei, cea din urmă a devenit catalizatorul unei noi deschideri a partenerilor externi și de dezvoltare față de Republica Moldova. Cu toate acestea, guvernarea nu a renunțat la politica externă multi-vectorială, ci, din contra, a exploatat-o pentru a solicita ajutor atât din Est, cât și din Vest. Atenția autorităților urmează să se concentreze pe înlăturarea deficiențelor sistemice prin crearea unor capacități instituționale și bugetare, pentru a administra eficient situațiile de criză și a garanta un grad adecvat de rezistență ca stat.

Subiect special: Impactul COVID-19 asupra celor mai vulnerabili

Criza economică și socială declanșată de COVID-19 a afectat grav toate țările de pe glob, inclusiv Republica Moldova. Pandemia este încă în desfășurare, dar impactul ei deja e resimțit semnificativ de toată lumea. În pofida faptului că noul coronavirus a influențat viața și activitatea majorității populației, unele grupuri sunt mai vulnerabile în fața acestei provocări. În Republica Moldova, din cauza nivelului scăzut de venituri și a structurii specifice a ocupării, numărul persoanelor din grupurile vulnerabile poate fi unul considerabil. Scopul respectivului capitol este de a identifica aceste grupuri vulnerabile și de a estima primele efecte ale COVID-19 asupra lor.

Analiza principalelor tendințe și evoluții

Pandemia COVID-19 a declanșat, la nivel mondial, o criză economică și de sănătate publică de proporții, afectând grav și Republica Moldova.

Ca urmare a răspândirii rapide a coronavirusului de tip nou pe plan global și a măsurilor de carantină severă impuse de autorități în prima jumătate a anului 2020, economia mondială a intrat într-o recesiune bruscă și adâncă. Anvergura declinului economic poate fi comparată doar cu criza financiară din 2009, dar prognozele sunt tot mai sumbre⁷. Impactul crizei economice și de sănătate publică variază

însă pentru diferite grupuri ale populației, în funcție de caracteristicile lor demografice și socio-economice⁸. După aceste caracteristici pot fi identificate grupurile populației care sunt cele mai vulnerabile la consecințele crizei cauzate de coronavirus, deși caracterul și intensitatea impactului diferă de la o țară la alta. De facto, grupurile vulnerabile pot fi identificate după următoarele caracteristici:

- **Vârsta.** Printre grupurile cele mai vulnerabile se numără tinerii, care în timpul oricărei crize economice își pierd înainte de toate locul de muncă și își găsesc mai greu unul nou. Aceasta se întâmplă din cauza faptului că angajatorii preferă să mențină lucrătorii cu un nivel mai bogat de experiență și productivitate. De exemplu, după criza economică din 2009, în Republica Moldova rata șomajului în rândul tinerilor de 15-24 de ani a crescut de la 11,2% în anul 2008 la 17,8% în 2010, în timp ce la maturii din grupul de vârstă de 45-54 de ani această creștere a fost de la 3,1% la doar 4,9% în aceeași perioadă. De asemenea, în condițiile crizei actuale, un alt grup vulnerabil este reprezentat de persoanele în vârstă, care sunt cele mai susceptibile de a fi infectate cu COVID-19. Persoanele în vârstă sunt vulnerabile și din punctul de vedere al veniturilor mici obținute din pensii, ceea ce amplifică riscurile de sărăcie pentru ei în această perioadă.
- **Genul.** Criza actuală a afectat disproporțional de mult femeile și asta din cauza suprapunerii a câțiva factori specifici pentru impactul COVID-19 asupra economiei și a vieții publice. Un astfel de factor este închiderea completă sau parțială a grădinițelor și școlilor, femeilor revenindu-le sarcina principală de îngrijire a copiilor. În aceste circumstanțe multe femei au fost nevoite să reducă din orele de muncă sau să părăsească piața muncii pentru a face față poverii crescute de îngrijire a copiilor⁹. Un alt factor specific este ponderea mare a femeilor în

⁷ www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEOUpdateJune2020.

⁸ <http://pubdocs.worldbank.org/en/980491587133615932/Poverty-and-distributional-impacts-of-COVID-19-and-policy-options.pdf>

⁹ <http://documents1.worldbank.org/curated/en/618731587147227244/pdf/Gender-Dimensions-of-the-COVID-19-Pandemic.pdf>

sectoarele de servicii și sănătate, ceea ce le expune mai mult la infectarea cu COVID-19. Ambele aspecte sunt aplicabile și în cazul Republicii Moldova, unde au fost închise școlile și grădinițele, iar ponderea femeilor în activitatea „Sănătate și asistență socială” era tocmai de 81% din totalul salariaților în 2019.

- **Statutul socio-economic.** Pentru persoanele și gospodăriile casnice care au un nivel scăzut de venituri și/sau de studii este mult mai greu să facă față șocurilor economice, inclusiv celor cauzate de COVID-19. Vulnerabilitatea acestor persoane în condițiile crizei actuale derivă din faptul că ele sunt ocupate în domeniile economice care au căzut sub incidența restricțiilor de activitate (ex.: hoteluri și restaurante, piețe sau diverse tipuri de servicii profesionale). În situația reducerii veniturilor, care deja erau joase, aceste persoane vor întâmpina bariere în accesul la diferite servicii de sănătate, de educație și de infrastructură. În cazul Republicii Moldova, unde peste 60% din angajați primesc un salariu mai mic decât media pe economie, asigurarea unui sprijin pentru acest grup devine și mai importantă. Totodată, este nevoie de luat în calcul și fenomenul „salariaților în plic”, care distorsionează statistica oficială a salarizării, în timp ce veniturile reale ale multor salariați sunt mai mari decât cele oficiale.
- **Statutul profesional.** Printre grupurile vulnerabile după acest criteriu se numără persoanele ocupate pe cont propriu și cele ocupate informal, și asta pentru că ele nu au acces la instrumentele de protecție socială. În Republica Moldova, ponderea persoanelor ocupate pe cont propriu și informal este una semnificativă, ceea ce mărește riscurile și potențialul impact al crizei economice asupra acestor grupuri. În anul 2019, ponderea persoanelor ocupate pe cont propriu și a lucrătorilor familiali neremunerați a fost de 22%, iar a celor ocupate informal - de 23%¹⁰. Alt grup vulnerabil este reprezentat de persoanele ocupate, inclusiv salariații, în întreprinderile micro (0-9 salariați) și mici (10-19 salariați), din cauza capacităților și rezervelor limitate ale acestora de a face față șocurilor economice. Și ponderea salariaților ocupați în întreprinderile micro este semnificativă în Republica Moldova, ajungând la 21% din totalul angajaților în anul 2018¹¹.
- **Activitatea și sectorul economic.** Pandemia COVID-19 a avut o influență semnificativă asupra diferitelor activități economice. De exemplu, activitatea companiilor implicate în prestarea serviciilor de cazare și de alimentație publică, precum și în domeniul transportului terestru și aerian de pasageri, a fost sistată complet în prima jumătate a lui 2020. Faptul că specificul activității acestor întreprinderi necesită prezența fizică a angajaților la locul de muncă nu a permis transferul lor în regim de lucru de la distanță. În același timp, salariații din alte domenii și-au continuat activitatea fie la locul de muncă (e.g. administrația publică), fie de la distanță (e.g. tehnologia informației și a comunicațiilor). Astfel, persoanele antrenate în activitățile economice cele mai susceptibile la impactul COVID-19 și care nu au posibilitatea să muncească la distanță pot fi încadrate în grupurile cele mai vulnerabile.
- **Mediul de reședință.** Zonele urbane sunt mai susceptibile la răspândirea COVID-19 decât cele rurale și asta din cauza densității mai înalte a populației. De asemenea, majoritatea companiilor ce activează în domeniile de servicii, cele mai afectate de coronavirus de tip nou, sunt situate în zonele urbane. În același timp, zonele rurale din Republica Moldova sunt afectate, anul curent, și de un șoc adițional - seceta. Acest șoc s-a suprapus cu impactul COVID-19 și va afecta semnificativ economia zonelor rurale, unde activează un număr impunător de oameni. În anul 2019, ponderea populației ocupate în agricultură era de 21% din totalul populației ocupate. Ponderea ar fi aproximativ dublă față de această cifră, dacă s-ar lua în calcul și gospodăriile casnice care produc pentru consum propriu. Astfel, locuitorii din zonele rurale vor fi printre grupurile cele mai vulnerabile la șocurile economice din anul curent.

¹⁰ Ponderea persoanelor ocupate informal și pe cont propriu a fost cu 10-15 p.p. mai înaltă până în anul 2019. Diminuarea semnificativă începând cu acest an se datorează schimbărilor în definiția „ocupării”, conform noului standard internațional în statistica muncii. Potrivit acestuia, din populația ocupată au fost excluse „persoanele ocupate în gospodăria auxiliară (de pe lângă casă) cu producerea produselor agricole pentru consumul propriu al gospodăriei”.

¹¹ Datele conform rezultatelor cercetării structurale în întreprinderi, efectuată de Biroul Național de Statistică. În cercetare nu sunt incluse întreprinderile cu tipul principal de activitate - (i) activități agricole; (ii) activități financiare; (iii) administrație publică și (iv) învățământ, sănătate și asistență socială, activități culturale.

Influența COVID-19 și a secetei este greu de estimat la momentul actual din cauza lipsei datelor statistice, dar sursele alternative de date scot în evidență un impact semnificativ al acestor două fenomene asupra grupurilor vulnerabile identificate.

Printre puținele surse de date ce ar evidenția impactul crizei asupra diferitelor categorii ale populației se numără Barometrul Opiniei Publice (BOP)¹². Astfel, cercetarea sociologică efectuată în luna iunie a anului

curent a scos în prim-plan impactul semnificativ al coronavirusului de tip nou asupra tuturor categoriilor populației, dar, în special, asupra persoanelor din grupurile vulnerabile menționate mai sus.

Măsurile de restricționare a vieții economice, impuse de autorități în prima jumătate a anului 2020 pentru a încetini răspândirea COVID-19, s-au reflectat și în scăderea veniturilor salariale.

Stoparea activității economice a multor companii din cauza restricțiilor impuse, precum și ca urmare a scăderii cererii interne și externe, a condus la imposibilitatea de a plăti la timp și în plină măsură salariile. Conform datelor BOP, în luna iunie 2020, tocmai 34% din respondenți au menționat că în precedentele trei luni au primit un salariu mai mic (Figura 2). Această scădere a fost însă extrem de neuniformă în diferite grupuri ale populației. Scăderea salariilor a afectat în mai mare măsură tinerii (grupul de vârstă 18-29 de ani), unde ponderea celor care au raportat o diminuare a salariilor a fost de tocmai 44%, deci cu 10 puncte procentuale (p.p.) mai mult decât media pe țară. De asemenea, se evidențiază gru-

pul persoanelor cu studii joase, în care 48% au menționat o scădere a salariilor - însă numărul respondenților din această categorie a fost mic și rezultatele trebuie interpretate cu precauție. Printre factorii ce ar explica scăderea mai drastică a salariilor în rândul tinerilor și al celor cu venituri mici poate fi menționată ponderea semnificativă a tinerilor în activitățile economice care au fost cele mai afectate de COVID-19. De exemplu, în activitatea economică „Comerț cu ridicata și cu amănuntul; Activități de cazare și alimentație publică”, ponderea tinerilor din grupul de vârstă 15-34 de ani a fost de 41% din totalul celor ocupați în acest domeniu în 2019, în timp ce media pe economie constituie 31%.

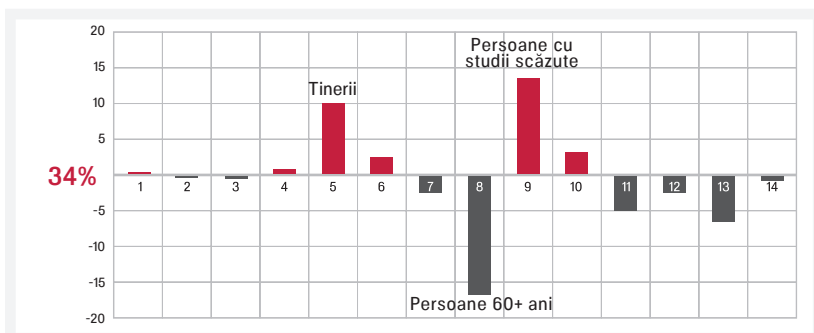

Figura 2.

Ponderea populației care a raportat o scădere a salariilor (%) și devierile de la valoarea medie pe principalele grupuri (p.p.)¹³

Sursa: Calcule în baza datelor BOP

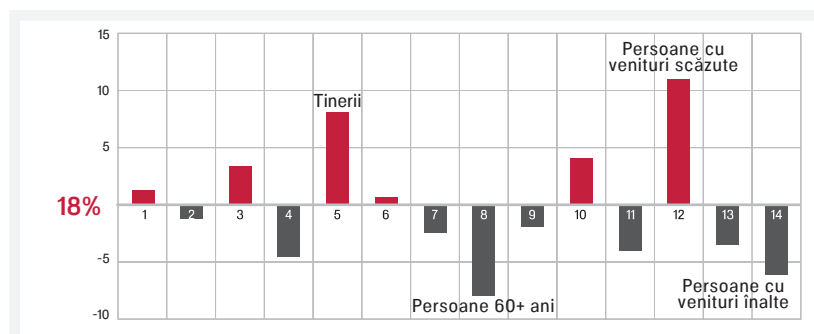

Figura 3.

Ponderea populației care a raportat o suspendare a salariilor (%) și devierile de la valoarea medie pe principalele grupuri (p.p.)

Sursa: Calcule în baza datelor BOP

¹² <http://bop.ipp.md/ro>

¹³ Principalele grupuri pentru care s-a făcut analiza dezagregată sunt: (1) Bărbați; (2) Femei; (3) Urban; (4) Rural; (5) Vârsta 18-29 de ani; (6) Vârsta 30-44 de ani; (7) Vârsta 45-59 de ani; (8) Vârsta 60+ de ani; (9) Nivel educațional scăzut; (10) Nivel educațional mediu; (11) Nivel educațional înalt; (12) Nivel socio-economic scăzut; (13) Nivel socio-economic mediu; (14) Nivel socio-economic înalt. Numărul respondenților pentru grupul (9) a fost mic și gradul de incertitudine este înalt.

Mai multe companii, pentru a supraviețui în perioada acută de criză, au recurs la suspendarea contractelor de muncă, respectiv și a plății salariilor.

Această măsură a afectat un număr mai mic de angajați decât în cazul reducerii explicite a salariilor, ea fiind indicată de 18% din respondenți. Ca și în cazul reducerii salariilor, măsura de suspendare a afectat mai tare tinerii și persoanele cu venituri scăzute (Figura 3). Ponderea tinerilor care au menționat că le-au fost suspendate salariile a fost de 25%. Astfel, cumulativ, aproximativ 70% din tineri au fost afectați fie de diminuarea, fie de suspendarea salariilor în perioada aprilie-iunie 2020. În același timp, ponderea maturilor cu vârsta de peste 45 de ani, afectați de aceste măsuri, a fost mai mică decât media națională cu cel puțin 3 p.p., ceea ce demonstrează că angajatorii tind să mențină ocuparea persoanelor cu o

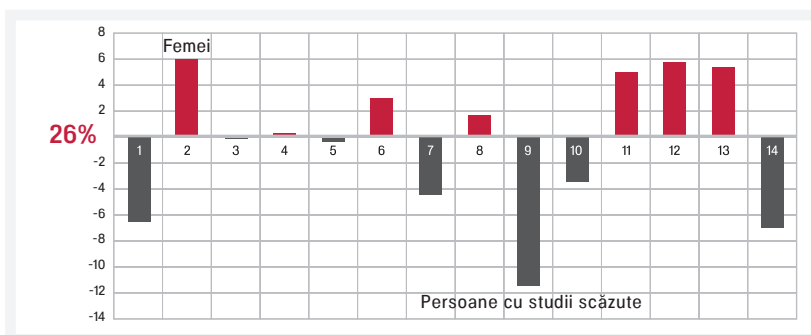
experiență mai vastă. De asemenea, ponderea semnificativă a persoanelor cu venituri scăzute, afectate de suspendarea salariilor, se poate explica prin concentrarea ocupării în activitățile economice cele mai afectate. De exemplu, salariul mediu în „Activități de cazare și de alimentație publică” este unul dintre cele mai mici din economia națională, comparabil doar cu agricultura, și aceasta inclusiv din cauza „salariilor în plic”. În anul 2019 salariile medii din aceste activități reprezentau doar 70% din câștigul salarial mediu brut lunar pe economie. Astfel, un număr semnificativ de angajați din activitățile economice cele mai afectate de criză sunt și printre cei mai prost plătiți, deci sunt extrem de vulnerabili la orice șoc economic.

Una dintre consecințele măsurilor de carantină și a restricțiilor de deplasare a fost implementarea formelor de muncă la distanță.

Restricțiile impuse de autorități au condus la faptul că 26% din respondenți au menționat fie că lucrează de acasă, fie că stau acasă și nu muncesc. Se evidențiază însă ponderea femeilor, de tocmai 32%, care munceau sau stăteau acasă, în timp ce ponderea bărbaților era de doar 19% (Figura 4). Această discrepanță rezultă din faptul că una dintre măsurile de carantină a fost închiderea grădinițelor și școlilor,

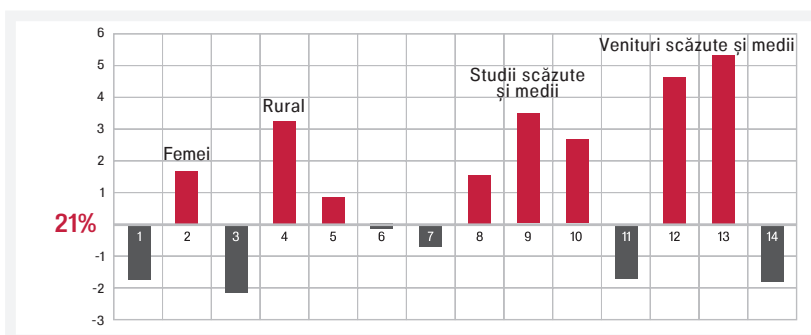
iar femeile au preluat sarcinile de îngrijire a copiilor. Drept urmare, multe femei au fost nevoite să combine activitățile adiționale de îngrijire a copiilor cu sarcinile de muncă la distanță sau să renunțe temporar la acestea. Astfel, femeile au fost afectate de criza actuală într-o mai mare măsură decât bărbații și există riscul ca impactul asupra participării femeilor pe piața muncii să fie de lungă durată.

Figura 4. Ponderea populației care a lucrat/stat acasă (%) și devierile de la valoarea medie pe principalele grupuri (p.p.)

Sursa: Calcule în baza datelor BOP

Figura 5. Ponderea populației care anticipa pierderea locului de muncă (%) și devierile de la valoarea medie pe principalele grupuri (p.p.)

Sursa: Calcule în baza datelor BOP

Anvergura șocului economic din prima jumătate a anului 2020 a cauzat o înrăutățire bruscă și pronunțată a percepției populației privind perspectivele de angajare.

Tocmai 21% din respondenți estimează că „probabil” sau „cu siguranță” vor pierde locul de muncă în viitorul apropiat. Aceste estimări și percepții oscilează destul de mult pentru diferite grupuri ale populației, fiind mai pregnante în cele vulnerabile totuși. Cele mai vulnerabile se simt persoanele cu studii și venituri sub medie, aproximativ 25% din respondenții din această categorie estimând că vor pierde locul de muncă (Figura 5). De asemenea, femeile

sunt mai pesimiste în ceea ce privește perspectivele de menținere a locului de muncă, inclusiv din cauza factorilor menționați mai sus. Pe lângă influența coronavirusului de tip nou, impactul secetei a făcut ca 24% din populația din zonele rurale să anticipeze pierderea locului de muncă. Astfel, criza a amplificat vulnerabilitatea unor grupuri specifice ale populației, fiind necesare un set de politici publice destinate susținerii populației din aceste categorii de risc.

Pentru a răspunde la efectele crizei economice cauzate de COVID-19, Guvernul a aprobat mai multe măsuri de susținere a salariaților și companiilor, dar acestea s-au dovedit a fi destul de modeste și generale.

Primele măsuri de susținere a mediului de afaceri și a salariaților au fost aprobate începând cu aprilie 2020, deci cu o lună întârziere de la declararea stării de urgență în toată țara. Lista măsurilor a crescut treptat și a fost destinată atât susținerii companiilor și salariaților, cât și șomerilor (Caseta 1). Totodată, volumul estimat al măsurilor de susținere este extrem de modest - de doar 1,2% PIB, în timp ce majoritatea țărilor din vecinătate au implementat pachete

financiare de susținere de peste 2-3% din PIB. Mai mult, dacă sunt excluse măsurile de susținere indirectă a mediului de afaceri (e.g. creditarea din banii Băncii de Dezvoltare a Consiliului Europei), atunci pachetul de susținere din bugetul public se reduce la doar 0,4%¹⁴. De asemenea, măsurile implementate au un caracter general și nu țintesc susținerea unor grupuri vulnerabile ale populației, inclusiv a locurilor de muncă existente.

Caseta 1.

Măsurile de susținere a mediului de afaceri și a populației în contextul COVID-19

Pe parcursul anului 2020 autoritățile au implementat un set de măsuri de susținere a companiilor și a populației în contextul răspândirii coronavirusului de tip nou¹⁵. Principalele acțiuni întreprinse sunt:

- Majorarea fondului de șomaj și egalarea indemnizației de șomaj cu valoarea salariului minim garantat în sectorul real al economiei (2775 MDL). De asemenea, a fost extinsă lista persoanelor care pot beneficia de indemnizații de șomaj, inclusiv în cazul celor revenite de peste hotare;
- Majorarea venitului lunar minim garantat de la 1107 MDL la 1300 MDL pe perioada stării de urgență;
- Introducerea, până la 1 iunie 2020, a moratoriului asupra controalelor de stat, inclusiv în aspect fiscal și financiar, al calității produselor/serviciilor și al normelor de protecție a muncii;
- Prelungirea perioadei de achitare a impozitului pe venitul din activitatea de întreprinzător și a taxelor locale, precum și extinderea perioadei de prezentare a dărilor de seamă fiscale;
- Rambursarea, în mărime de 100% sau 60%, a impozitelor și taxelor pe salarii, în funcție de gradul în care compania a fost afectată de restricțiile impuse și dacă au instituit șomaj tehnic sau staționar;
- Subvenționarea dobânzilor pentru companiile ce vor contracta credite bancare în perioada 1 mai - 31 decembrie 2020 în valoare maximă echivalentă cu suma cumulativă a plăților salariale din perioada decembrie 2019 - februarie 2020;
- Reducerea cotei TVA de la 20% la 15% pentru întreprinderile din sectorul HORECA;
- Acordarea de credite preferențiale prin intermediul băncilor comerciale din creditul oferit de Banca de Dezvoltare a Consiliului Europei.

¹⁴ M. Spatar, „Măsurile de sprijin social-economic în contextul COVID-19: Întârziate, modeste și rigide”, FES Moldova, 2020. http://fes-moldova.org/fileadmin/user_upload/2020/Publications/FES-Analiza-Masurile_COVID-19.pdf

¹⁵ <https://consecn.gov.md/wp-content/uploads/2020/05/M%C4%83suri-de-sus%C8%9Binere-a-comunit%C4%83%C8%9Bii-de-afaceri.pdf>

Anvergura crizei economice și sociale, declanșate de pandemia COVID-19, necesită realizarea unor măsuri ample și sistemice pentru a diminua impactul negativ, în special, pentru grupurile vulnerabile ale populației.

Măsurile implementate până la momentul actual de către autoritățile publice sunt destul de modeste și au un caracter general, ceea ce reduce din eficiența lor. De asemenea, acțiunile în cauză nu sunt direcționate către susținerea anumitor

grupuri vulnerabile ale populației sau către menținerea locurilor de muncă. Luând în considerație aceste deficiențe în cadrul de politici destinate combaterii efectelor COVID-19, este recomandată aprobarea următoarelor măsuri:

- **Programe de menținere și de creare a locurilor de muncă.**

Se recomandă aprobarea programelor ce ar susține explicit crearea noilor locuri de muncă și/sau menținerea celor existente. În acest sens, este nevoie de revizuit cuantumul și condițiile de alocare a subvențiilor, stipulate în Regulamentul privind subvenționarea creării locurilor de muncă¹⁶. Este oportună revizuirea vârstei subiecților subvențiilor, activitățile pentru care nu se aplică subvențiile, criteriile de eligibilitate etc.

- **Măsuri de susținere a femeilor în perioada de pandemie.**

În cazul reintroducerii noilor restricții ce țin de activitatea grădinițelor și școlilor se recomandă compensarea unui concediu suplimentar pentru persoanele angajate care au copii până la o anumită vârstă (e.g. de 14 ani). Guvernul, la rândul său, ar urma să compenseze o parte din costul acestui concediu suplimentar. Măsura în cauză ar diminua consecințele negative legate de o eventuală închidere a unor instituții de învățământ și ar diminua povara ce le revine femeilor.

- **Măsuri de susținere economică a tinerilor și femeilor.**

La acest capitol este oportună majorarea fondurilor destinate programelor existente de susținere a antreprenoriatului în rândul femeilor, cum ar fi „Femei în afaceri”, implementat de Organizația pentru Dezvoltarea Sectorului Întreprinderilor Mici și Mijlocii (ODIMM)¹⁷. La fel, este recomandabil de implementat programe și fonduri similare destinate tinerilor sau de introdus anumite criterii preferențiale pentru tineri în programele existente.

- **Susținerea digitalizării afacerilor micro și mici.**

Implementarea instrumentelor digitale de gestionare a afacerii și a relațiilor de muncă este o condiție pentru supraviețuirea companiilor mici în noile realități impuse de COVID-19. O asemenea susținere este critică pentru angajații acestor întreprinderi, care în mare parte nu au competențe digitale. Un program similar este deja implementat de ODIMM, dar sugestia noastră este de a majora finanțarea lui.

- **Susținerea financiară a persoanelor ocupate pe cont propriu.**

Persoanele din respectiva categorie sunt cele mai vulnerabile la șocurile economice, deoarece nu sunt asigurate social și au economii reduse pentru a face față provocărilor. Din acest considerent, este recomandabil ca în perioada crizei persoanele în cauză să primească un ajutor social adițional, cu condiția că au plătit contribuții sociale cel puțin o lună pe parcursul anului precedent. De asemenea, este oportună extinderea accesului acestor persoane la fondurile de susținere a IMM-urilor.

¹⁶ www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111635&lang=ro#

¹⁷ www.odimm.md/ro/programe-odimm

Tabelul 2.
Principalii indicatori monitorizați privind inegalitățile

	2017	2018	2019
Coeficientul Gini, % veniturile disponibile totale			
Total	30,8*	29,3*	31,5**
Rural	30,1*	28,1*	29,8**
Urban	29,1*	28,5*	31,3**
Rata de ocupare, %			
Total	42,4	44,5	40,1
Rural	41,7	45,5	35,6
Urban	43,3	43,0	47,0
Femei	39,1	41,4	36,5
Bărbați	46,1	48,1	44,2
Veniturile disponibile ale populației, % f-a-p în termeni reali			
Total	1,2	2,2	4,6
Rural	1,2	2,2	4,8
Urban	1,2	2,2	4,7
Femei	1,6	1,4	4,2
Bărbați	0,9	2,6	4,8
Cifra de afaceri a întreprinderilor mici și mijlocii, % f-a-p în termeni reali	1,7	2,0	n.a.

Surse: Calculele autorilor în baza datelor Biroului Național de Statistică.

Notă: * - indicator calculat pentru populația stabilă; ** - indicator calculat pentru populația cu reședință obișnuită

Starea țării este determinată de nivelul de dezvoltare și de competitivitate a firmelor, de bunăstarea populației, precum și de eficiența și calitatea actului de guvernare. Aceste trei elemente definitorii pentru un stat sunt strâns interconectate și sunt analizate în prezentul Raport de Stare a Țării. Capitolul de mai jos se axează pe primul din cele trei elemente și evaluează dinamica sectorului privat din Republica Moldova, identificând cele mai pregnante tendințe din ultima perioadă. O atenție sporită este acordată evoluției sectoarelor economice în contextul pandemiei, prezentând starea lor până la criza sanitară și modul în care sunt afectate acestea de pandemie. Chiar dacă, sub aspect de reglementare a afacerilor, Republica Moldova face unele progrese, decalajul mare creat la implementare, rezultat în special din corupție și justiție selectivă, frânează și descurajează spiritul antreprenorial. Analiza se focusează inclusiv pe măsurile de suport pentru comunitatea de afaceri și constată amplitudinea modestă și îngustă a acestora raportat la statele din regiune. Recomandările de politici îndeamnă la o abordare vizionară și operativă în efortul de salvare a afacerilor și a locurilor de muncă, și în impulsionearea procesului de digitalizare, devenit de mare actualitate. Totodată, recomandările accentuează și unele probleme ce s-au acutizat în ultimii ani și care necesită intervenții urgente, cum ar fi aspectele ce vizează substituirea importurilor pentru unele categorii de produse unde există potențial intern, dar și creșterea nivelului de reziliență la secetă a agriculturii, a cărei incidență este tot mai prezentă în ultimii ani.

Analiza principalelor tendințe și evoluții în sectorul real

Întreprinderile au întâmpinat coronacriza cu un sentiment general al inițiativei antreprenoriale în descreștere.

În anul 2019, numărul întreprinderilor care au depus rapoarte la BNS (56,7 mii) a crescut cu doar 0,4% sau de șase ori mai lent față de media de creștere (RACC) a ultimilor cinci ani (2,6%). În același timp, ultimele date din cercetarea privind demografia întreprinderilor¹⁸ arată că atât în anul 2017, cât și în 2018 rata companiilor desființate a depășit rata celor nou-create. După criza din 2015, a avut loc o ameliorare a condițiilor pieței și o creștere medie anuală a cifrei de afaceri de 9,0%, care s-a produs în special din contul întreprinderilor mari, în timp ce IMM-urile, cu o cotă de 98,6%

în economie, au crescut mai lent, cu o medie anuală de șapte la sută. În ultimii cinci ani, sursa principală de finanțare a investițiilor a fost, pentru companiile din Republica Moldova, capitalul propriu, care a crescut cu 54,8% în anul 2019 față de 2015). Este vorba, în special, de profiturile reinvestite, în timp ce creșterea datoriilor în aceeași perioadă a fost de 2,7 ori mai mică (+20,4%) față de cea a capitalului propriu, situație ce evidențiază problema accesului la capital din exterior și care, în timpuri de criză, devine o problemă pregnantă mai ales pentru IMM-uri.

Agricultura este tot mai frecvent lovită de condițiile climaterice nefavorabile.

După recuperarea de 18,6% în 2016 și creșterea de 9,1% în 2017, ultimii doi ani s-au dovedit a fi cu evoluții modeste pentru

agricultura moldovenească, înregistrând o creștere a volumului de producție agricolă de doar 2,9% în 2018 și o descreștere

de -1,9% în 2019. De altfel, anul 2019 este primul din ultimul deceniu în care cota agriculturii în PIB a căzut sub zece la sută (9,9%). În ultimul timp fenomenul secetei lovește la intervale mult mai mici, de doi-patru ani, iar cea din anul curent este, potrivit oamenilor de știință, una fără de precedent. Respectiv, pentru anul 2020, scăderea producției agricole ar putea trece de 20 la sută f-a-p. Analizele din ultima perioadă arată că sectorul a crescut din contul producției vegetale, în 2019 valoarea acesteia depășind cu 49,8% indicatorul de acum cinci ani, în timp ce în cazul producției animaliere se atestă un declin de -6,5%. Culturile anuale sunt dominate de cele cu valoare adăugată redusă - porumb, floarea-soarelui și grâu -, care constituie 79,5% din suprafețele totale însămânțate în anul 2019. În același timp, sunt consemnate progrese vizibile în pomicultură și viticultură, ramurile cu cea mai înaltă valoare adăugată, unde investițiile în infrastructura post-recoltă au cres-

cut capacitățile frigorifice de depozitare și nivelul de competitivitate, permițând mai multe exporturi în extrasezon. Spre exemplu, în T1-2020, Republica Moldova a reușit să exporte o cantitate de 76,5 mii de tone de mere, pere și gutui - de trei ori mai mult comparativ cu T1-2014. În plus, începând cu anul 2020, agricultorii moldoveni beneficiază de cote majorate la export în UE: de două ori pentru strugurii de masă, cu 50% mai mult pentru prune și o cotă nouă, de 1500 de tone, pentru cireșe. În sectorul zootehnic situația capătă valențe dramatice. La începutul anului 2020, efectivul de bovine și ovine a atins minimumul ultimilor 40 de ani. Acest fapt are loc în contextul în care sectorul zootehnic este concentrat în cea mai mare parte în rândul gospodăriilor individuale, respectiv este puternic fragmentat și slab instituționalizat în diverse forme oficiale de derulare a afacerilor, iar migrația și îmbătrânirea populației de la sate face ca tot mai puține gospodării să posede animale.

Industria „strănută” puternic pe timp de coronacriză.

După ce a înregistrat ritmuri de creștere între 3-4% în anii 2017 și 2018, industria moldovenească a consemnat o ascensiune mai modestă, de doar 2,0%, în anul 2019, fiind susținută de evoluțiile pozitive din industria prelucrătoare (+3,1%), dar trasă în jos de dinamica din industria extractivă (-1,9%) și producția și furnizarea de energie, gaze, apă caldă (-4,0%). Polii cei mai importanți de creștere a industriei în anul 2019 au fost domeniile de automotive (cablaje) - cu +24,4%, ca urmare a extinderii capacităților investitorilor din ZEL-uri; construcții metalice și fabricarea produselor din cauciuc și mase plastice - cu creșteri de 18,8, respectiv 17,8%, susținute preponderent de ascensiunea din sectorul construcțiilor; dar și fabricarea de mobilă - +12,0%, ca urmare a îmbunătățirii prezenței pe piețele externe. Industria alimentară a crescut cu 5,7%, după un recul de -2,9% un an mai devreme, fiind direct legată de situația din agricultură. La popul opus în 2019 se află industria ușoară, acolo unde, pe fundalul scăderii

cererii din UE, s-au înregistrat descreșteri de -13,9% la încălțăminte și produse din piele, de -11,7% la produse textile și de -6,5% la îmbrăcăminte. Situația pandemică a influențat direct evoluțiile din industrie prin necesitatea de a opri activitățile ca măsură de limitare a răspândirii virusului, dar mai ales prin diminuarea cererii pe piețele externe. Rezultatele din primele cinci luni ale anului 2020 denotă un declin de -6,9% per total, cele mai semnificative scăderi fiind raportate în industriile ce reprezintă verigi ale unor lanțuri valorice internaționale, cu diminuări de 35-40% în automotive și 15-20% în industria ușoară. Totodată, fabricarea produselor chimice și industria alimentară au consemnat, în primele cinci luni ale anului curent, sporuri de 36,6%, respectiv 9,8%. Pentru întreg anul 2020 în industrie se prognozează un declin de 3-4%, cauzat de contractia cererii, dar și de secetă, în timp ce aceste evoluții ar putea fi parțial compensate de activitățile asociate sectorului de construcții.

Serviciile asociate cu mobilitatea persoanelor, cel mai grav afectate de pandemie.

Comparativ cu ultima criză economică majoră din anul 2009, care a lovit înainte de toate industria, actuala criză de sănăta-

te publică a afectat substanțial, din prima, o bună parte din sectorul serviciilor. După cum arată datele statistice, dar și sonda-

jele de opinie, cele mai afectate de criză din domenii sunt, de departe, turismul, HoReCa, transportul de pasageri. Lor li se alătură activități precum comerțul din piețe și cel ambulant, serviciile de înfrumusețare, cele recreative și sportive, tot ce înseamnă evenimente organizate în sălile de ceremonii etc. Deși, în mare parte, acestea vin din zona economiei informale, ele au un impact social important. În ultimii doi ani, construcțiile și IT-ul au fost serviciile cu cele mai robuste creșteri. După ce a consemnat un avans de 17,6% în 2018 și de 12,8% în 2019, preponderent pe fondul investițiilor publice și al proiectelor imobiliare susținute de boomul din creditare,

construcțiile par a menține un nivel de reziliență puternică și în acest an (doar -0,5% în primele șase luni din 2020). În același timp, regimul fiscal simplificat din IT¹⁹ a dat un impuls semnificativ sectorului, astfel încât în perioada 2016-2019 exporturile de servicii IT s-au triplat, ajungând în 2019 la valoarea de 197,8 milioane USD, iar o creștere de două cifre este anticipată și în acest an. Comerțul, care și-a crescut constant cota în PIB în ultimii ani, până la 15,8% în 2019, va consemna o scădere în 2020 pe fondul reducerii veniturilor populației, dar și al abținerii majorității cetățenilor de a face anumite achiziții în condiții de incertitudine.

Anii 2018 și 2019 au fost marcați de impulsivitatea activității investiționale din surse atât publice, cât și private.

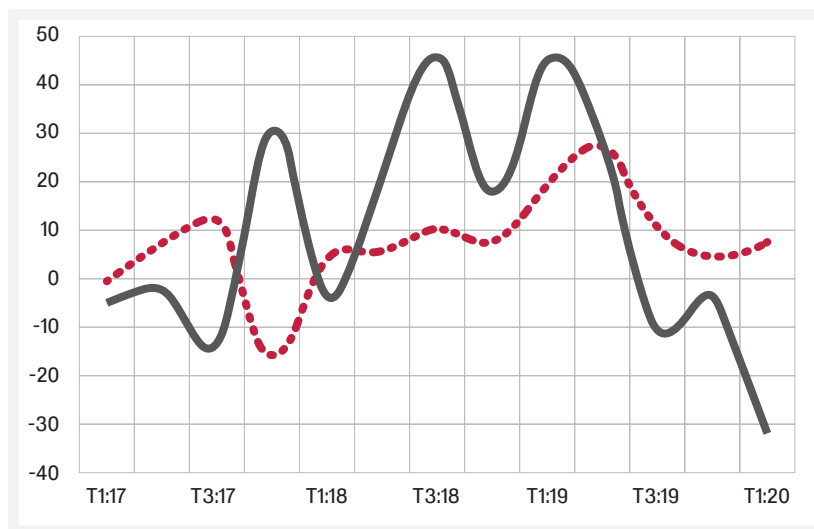
După scăderile notabile din 2015 și 2016 și o revenire modestă în 2017, ultimii doi ani au ieșit în evidență printr-o intensificare a activității investiționale, cu creșteri succesive (în prețuri comparabile) de 12,9%, respectiv 9,4%. Drept urmare, în 2019, rata de investiții pe economie măsurată ca ponderea formării brute de capital fix în valoarea adăugată brută a atins indicatorul de 29,4%, al doilea cel mai bun rezultat din ultimii zece ani (2014 cu 29,8%) și în creștere cu 4,1 p.p față de 2016, când rezultatul dat a atins minimumul din ultimul deceniu. Întețirea activității de creditare a companiilor și impulsul fiscal oferit prin reducerea cu 5 p.p a ratei contribuțiilor sociale au fost principalii factori ce au determinat creșteri ale investițiilor în

mediul privat - de 7,2% în 2018, respectiv 13,5% în anul 2019. În a doua jumătate a anului 2019, dar mai ales în T1-2020 (-31,6%), se atestă o contractare a activității investiționale finanțată din bugetul public. Cum anul curent, pentru afaceri, este unul de supraviețuire, amânarea investițiilor curente și strategice este o soluție aleasă de peste jumătate dintre companii²⁰ pentru a atenua impactul economic al pandemiei. Respectiv, nivelul de reducere a investițiilor din acest an va depinde de măsura în care Guvernul va implementa planul său investițional, în special, în infrastructura drumurilor, fiind ghidat și de raționamente electorale, care au condus inclusiv la reanimarea Programului „Drumuri Bune”.

Figura 6.
Investiții private și publice,
creștere reală f-a-p, %

Sursa:
Calculule autorului în baza datelor BNS

¹⁹ www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=121327&lang=ro

²⁰ www.amcham.md/st_files/2020/08/14/COVID-19%20Business%20Impact%20Aug.20.pdf

Pe piața muncii ajustarea metodologiei Anchetei Forței de Muncă la datele recensământului din 2014 a condus la modificarea semnificativă a multor indicatori și relevă noi tendințe.

Astfel, ca urmare a revizuirii metodologiei, populația ocupată s-a diminuat de la 1,2 milioane de persoane în T4-2018 la 888 de mii de persoane în T4-2019 (-16,9%). Scăderea pronunțată a numărului forței de muncă conform noii metodologii nu a condus și la ajustarea indicatorilor relativi. Astfel, ratele de ocupare și de șomaj aproape că nu au suferit evoluții majore în perioada 2018-2019. O altă modificare legată de excluderea din rândul populației

ocupate a „persoanelor ocupate în gospodăria auxiliară (de pe lângă casă)” a atras după sine diminuarea ocupării informale în totalul populației ocupate de la circa 38% în anul 2018 la 25% în 2019. Totodată, iese în prim-plan și o discrepanță în creșterea între bărbați și femei pe piața muncii. Dacă, după abordarea veche, diferența dintre ratele de ocupare bărbați-femei era de 4,2 p.p., datele noi pentru anul 2019 indică un decalaj de 7,7 p.p..

Analiza principalelor tendințe și evoluții în sectorul financiar

Sectorul bancar a întâlnit criza pandemică bine capitalizat și cu abundență de lichidități.

Fortificarea cadrului regulator și transparentizarea acționariatului au constituit esența realizărilor în contextul ultimului Memorandum cu FMI, iar venirea unor investitori strategici cu reputație la băncile de importanță sistemică oferă perspective mai predictibile pentru modernizarea sectorului. Conform situației de la 30 iunie 2020, rata fondurilor proprii pe sectorul bancar a înregistrat valoarea de 26,8%, fiind în creștere cu 1,5 p.p. de la începutul anului. Această creștere a fost determinată de reflectarea profitului anului 2019 și de recomandarea BNM ca băncile să se abțină de la plata dividendelor, fiind totodată cu mult peste limita minimă de 10% prevăzută în legislație. Nivelul lichidității curente depășește 51%, în condițiile în care valoarea minimă a indicatorului este fixată la 20%. Totodată, nivelul de intermediere financiară rămâne mult sub potențial. Chiar dacă raportul Credite/Depozite a crescut de la 0,56 în 2018 la 0,59 în 2019, acesta este departe de valoarea de 0,81, consemnată în anul 2013. Anul 2019 a fost marcat și de continuarea reducerii cotei creditelor neperformante cu 4 p.p până la valoarea de 8,5%. La mijlocul anului curent, valoarea

rea dată a crescut nesemnificativ până la 8,74%, însă acest lucru se datorează faptului că BNM le-a permis băncilor să efectueze reeșalonări de credite ale clienților fără reclasificarea acestora într-o categorie mai dură. Relaxarea politicii monetare în contextul realităților pandemice, prin scăderea graduală a ratei de bază la minimumul istoric de 3% și a ratei normelor rezervelor minime obligatorii în lei de la 42,5% până la 32%, a eliberat un volum de câteva miliarde de lei, care în mare parte sunt orientate la finanțarea deficitului bugetar planificat să fie acoperit în acest an din contul valorilor mobiliare de stat, într-un cuantum de până la șase miliarde de lei. Digitalizarea și creșterea eficacității operaționale devin treptat elemente esențiale și în sectorul bancar autohton, și vor constitui principalul element de strategie al băncilor în perioada următoare, mai ales într-un context actual încă incert, dar și în condițiile unei politici monetare relaxante, care vor pune presiune pe veniturile din creditare ale băncilor. În această situație, nu sunt excluse și noi tranzacții cu acțiunile băncilor moldovenești, în special, ale celor de talie mică/medie.

Creditarea își menține trendul de creștere preponderent din contul persoanelor fizice.

În ultimii doi ani, ritmul de creștere a volumului creditelor noi acordate în monedă națională a constituit 20,5%, respectiv 22,5% f-a-p. Impresionante rămân majorările din dreptul persoanelor fizice în lei - de 36,5% în 2018 și 36,2% în 2019, în special, pe segmentul creditelor imobiliare. Aici, în anul 2019 au fost acordate credite noi în sumă de 3,1 miliarde de lei (de aproape patru ori mai mult față de 2017), procesul dat fiind impulsivat și de Programul guvernamental „Prima Casă”,

dar și de un nivel mai jos și mai accesibil al dobânzilor. Creditarea în valută a consemnat rate de creștere mai mici, de 13,2% în 2018 și de 8,3% f-a-p în anul 2019. În primul semestru din 2020 valoarea creditelor noi acordate a scăzut cu 10% f-a-p, inclusiv creditele în lei cu -8,2% și cele în valută cu -14,2%. Totodată, dacă volumul creditelor noi acordate întreprinderilor a fost inferior nivelului f-a-p cu doar 2,3%, creditele noi debursate persoanelor fizice au scăzut cu peste 27 la sută.

Analiza principalelor tendințe și evoluții privind mediul de afaceri

Progresele în mediul de reglementare a afacerilor sunt umbrite de vulnerabilitățile legate de statul de drept și de instituțiile slabe.

Potrivit raportului „Doing Business”, în ultimii patru ani Republica Moldova s-a clasat printre primele 50 de economii în funcție de ușurința desfășurării afacerilor²¹. În 2019 țara ocupa poziția 48 în respectivul raport, cu o creștere a scorului de 1,3 puncte - până la 74,4 din 100, în special, datorită unor îmbunătățiri în domeniul precum Obținerea permiselor de construcție și Executarea contractelor. În același timp, datele sondajului Băncii Mondiale „Cost of Doing Business”²², realizat pe un eșantion reprezentativ, arată că doar 8% dintre companiile

moldovenești consideră că toate întreprinderile sunt tratate în mod egal în fața legii, fapt ce evidențiază discrepanța majoră dintre cadrul legal și implementarea efectivă a acestuia. Chiar dacă în ultimii doi ani influxul de ISD a crescut - cu 102% în 2018, respectiv 90% în 2019 f-a-p -, acest fapt se datorează, în special, investițiilor din sectorul financiar și retail care explorează piața internă și mai puțin investițiilor în sectoare orientate la export, acolo unde Republica Moldova continuă să piardă în mare parte competiția regională.

Măsurile de susținere a comunității de afaceri în contextul Covid-19 au un caracter redus, sunt în mare parte condiționate și prin urmare se răsfrâng asupra unui număr limitat de întreprinderi.

Din seria acțiunilor întreprinse de autorități de la începutul pandemiei, drept programe de susținere directă a mediului de afaceri pot fi menționate trei: (i) subvenționarea salariilor angajaților care s-au aflat în șomaj tehnic sau în staționare în mărimea impozitelor achitate aferente salariului/indemnizației până la 31 august 2020 (cost bugetar planificat de 320 de milioane de lei), (ii) subvenționarea dobânzilor pentru credite în mărimea a trei fonduri lunare de salarizare în perioada mai-decembrie 2020 (90 de milioane de lei) și (iii) programul de ram-

bursare a TVA pentru întreprinderile care înregistrează sumele TVA spre deducere în perioada ulterioară, fiind estimată o infuzie de lichidități către companii de până la un miliard de lei. Datele efective însă denotă că și acest suport este unul condiționat și greu de accesat. Or, spre exemplu, cifrele de la începutul lunii august 2020 arată că de măsura de subvenționare a impozitelor pe salarii au beneficiat doar 305 companii într-un quantum de 34,7 milioane de lei, adică doar 10,8% din suma planificată la buget, în timp ce pentru perioada mai-iunie mărimea do-

²¹ www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/m/moldova/MDA.pdf

²² <http://uipac.md/uploads/0/images/large/codb-2019-raport-rom.pdf>

bânzilor subvenționate depășea cu doar puțin peste zece la sută suma planificată. Abordarea conservativă a autorităților în măsurile de suport pro-business poate fi explicată și prin faptul că instituția principală care a elaborat și promovat iniția-

tivele este Ministerul Finanțelor, al cărui obiectiv primordial de politici rămâne asigurarea echilibrului bugetar, în timp ce Ministerul Economiei, în ale cărui priorități este și susținerea antreprenorilor, a avut un rol secundar în acest proces.

Recomandări de politici

Situațiile economice excepționale impun măsuri excepționale.

Înrăutățirea situației economice, generată de criza sanitară, a forțat guvernele să uite de regulile bugetar-fiscale din timpuri normale și să intervină substanțial în salvarea economiei. Chiar dacă deficitul bugetar estimat al Republicii Moldova pentru acest an, de 8,2% din PIB, se înscrie în mediile din regiune, din cauza dependenței mai mari de taxare a consumului, această cifră acoperă într-o proporție mai mare veniturile ratate și într-o măsură mai mică - acțiunile de suport, în special, pentru comunitatea de afaceri. Or, pe lângă rigurozitatea măsurilor de limitare a răspândirii virusului și scăderea cererii pe piețele externe, durata și severitatea recesiunii depinde în mare parte și de calitatea și amploarea răspunsului dat de guverne prin politicile de suport aplicate. Pe lângă necesitatea unor intervenții rapide în context pandemic, criza, dar și seceta din acest an au scos în prim-plan și alte arii de dezvoltare a unor politici:

● **Facilitarea accesului companiilor la capital și lichidități.**

Potrivit unuia dintre ultimele sondaje desfășurate cu mediul de afaceri, 56% din respondenți au indicat întârzierile la încasarea facturilor emise drept o constrângere majoră ce le afectează activitatea. Similar altor state din regiunea Balcanilor, în Republica Moldova creditul comercial de la furnizori depășește de câteva ori soldul creditelor bancare contractate de companii, iar riscul creării blocajelor financiare între firme este enorm și nevoia accesului la finanțări - acută. Chiar dacă, în contextul actual, garantarea creditelor pentru IMM-uri este un instrument utilizat de toate statele din ECE, autoritățile moldovenești s-au limitat doar la majorarea cu 50 de milioane de lei a Fondului de garantare a creditelor administrat de ODIMM. Dacă, spre exemplu, în cadrul „IMM Invest” din România, schema de garantare este gândită să acopere credite de până la 3% din PIB, numărul anual al beneficiarilor de garanții de la ODIMM e mai mic de 100 (66 în 2019), acesta fiind perceput drept un instrument birocratic și greu accesibil, mai ales pentru companiile afectate de criză. Or, în conjunctura de azi, sectorul privat are nevoie de mai multă încredere din partea statului și de instituirea unor scheme la scară de facilitare a accesului la finanțări pentru întreprinderi, pentru a minimiza numărul falimentelor și a proteja locurile de muncă.

● **Susținerea procesului de digitalizare și intrarea pe piața online.**

Pandemia COVID-19 a găsit companiile autohtone puțin pregătite, în condițiile în care estimările în baza datelor BNS arată că în medie doar fiecare a patra întreprindere cu zece și mai mulți angajați dispune de o pagină web, iar numărul de platforme de comerț electronic²³ la nivel național constituia, potrivit datelor BNM, doar 412 unități în primul trimestru al anului curent, fără vreun progres comparativ cu finele anului 2018. Situația din acest an, cu interesul în creștere pentru comerțul online, a reliefat și existența multor elemente neclare și interpretabile la nivel legislativ, inclusiv pe dimensiunea livrărilor internaționale. În acest context, recomandăm ca politicile statului să vizeze trei direcții-cheie: (i) ajustarea legislației privind comerțul electronic la un nivel funcțional, aplicativ, fără de interpretări și în spiritul Strategiei UE privind piața unică digitală, (ii) sprijinirea IMM-urilor locale în accesarea instrumentelor de comerț electronic (programul de digitizare a IMM-urilor, cu un buget de aproximativ 20 de milioane de lei, lansat în contextul pandemiei este un bun început, care trebuie instituționalizat, consolidat prin alocări financiare corespunzătoare, care să cuprindă un număr cât mai exhaustiv de companii), și (iii) accelerarea digitalizării în sectorul public și în interacțiunea cu mediul de afaceri, acolo unde, în pofida unor progrese pe anumite domenii, există încă rezerve importante de creștere.

● **Politici de substituire a importurilor.**

Realitățile pandemice, care au generat perturbarea lanțurilor internaționale de aprovizionare, au scos în prim-plan diferite dimensiuni ale securității statului, inclusiv cea alimentară. La acest capitol, Republica Moldova a regresat constant în ultimii ani, fiind un netto importator tot mai mare de diverse produse agroalimentare, chiar dacă există potențial intern. De exemplu, în ultimii ani, importul net de legume a crescut de aproape patru ori - de la -15 milioane USD în 2014 la -56,6 milioane în 2019, în condițiile în care, în Ve a ajuns în 2019 sub zece la sută. Acesta este și unul dintre motivele principale pentru care sub-sectorul în cauză este tot mai puțin competitiv. Pe lângă politici de stimulare a activității antreprenoriale pe anumite grupe de produse-cheie, statul trebuie să elimine anumite bariere existente de ani de zile, cum ar fi o TVA diferențiată pe lanțul valoric, ceea ce reprezintă un mare dezavantaj pentru întreprinderile de procesare.

● **Ajustarea politicilor agricole pentru adaptarea la schimbările climatice.**

Încă în Raportul de Stare a Țării din 2019 a fost reiterat faptul că este nevoie de a spori imunitatea sectorului agricol, dar și a întregii economii, la schimbările climatice. Seceta severă din acest an pune o presiune și mai mare pe trecerea la fapte concrete. Căci, chiar dacă incidența secetelor a crescut simțitor în ultimii ani, reacția sectorului agricol și a statului au fost aproape inexistentă, practicile de a face agricultură nefiind adaptate la noile realități. Lipsa pârghiilor prin care statul să monitorizeze respectarea asolamentelor culturilor agricole, căderea tot mai mult în derivă a sistemului național de cercetare în agricultură și imposibilitatea acestuia de a ține concurența cu corporațiile străine în livrarea de inputuri, lipsa unor progrese în creșterea cotei suprafețelor irigate, stagnarea gradului de împădurire a țării (11,1%) cu un număr tot mai frecvent de cazuri de tăieri ilegale de pădure sunt provocări ce necesită de urgență răspuns, cu intervenții de politici corespunzătoare de atenuare a situației.

Dincolo de aspectele date, rămâne de actualitate eliminarea constrângerilor strategice care afectează competitivitatea țării. Aceasta, mai ales când evoluția modestă a exporturilor din anul 2019 (+2,7%), dar și stagnarea în mare parte în Indicele

Global al Competitivității (locul 86 în 2019) sugerează că modelul actual de competitivitate, bazat pe forța de muncă ieftină și pe produse cu puțină valoare adăugată, a atins nivelul de saturație. În acest sens, sunt imperativ necesare:

- **Investițiile în capitalul uman și educație pentru a crea o sinergie dintre oferta educațională și cerințele sectorului real.**

Deși datele statistice arată o supra-calificare pe piața muncii, cu peste 12% din populația angajată care exercită funcții inferioare pregătirii sale educaționale, Republica Moldova se poziționează printre ultimele în Indicele competitivității după indicatorul „Ușurința de a găsi angajați calificați”.

- **Fortificarea capacităților instituționale.**

Evoluțiile din ultimii ani, dar în special gestionarea crizei pandemice din acest an, au relevat din plin vulnerabilitățile instituțiilor statului. Lipsa unei viziuni sistematice, reacțiile tardive și insuficiente în luarea deciziilor, comunicarea slabă și nivelul redus de încredere din partea oamenilor și firmelor denotă că Republica Moldova are nevoie stringentă de măsuri care să ducă la un sistem de instituții incluzive.

- **Atragerea investițiilor în activități cu valoare adăugată.**

Evoluțiile din ultima perioadă sugerează că atragerea proiectelor investiționale de anvergură, axate pe costul redus al forței de muncă, nu mai este fezabilă după extinderea din ultima perioadă a ZEL-urilor și pe fundalul migrației externe. În schimb, Republica Moldova are nevoie acută de proiecte cu valoare adăugată pentru a putea reține talentele și a spori nivelul de sofisticare a economiei.

- **Creșterea nivelului culturii antreprenoriale.**

În mare parte, mediul de afaceri local continuă să posede o aversiune față de transparență în oferirea/publicarea datelor despre activitate, iar practicile standardelor de audit și contabilitate rămân slabe. Totodată, în IGC Republica Moldova se află sub poziția 100 în cazul unor indicatori precum „Creșterea companiilor inovatoare” (129), „Companiile cu idei disruptive” (104) sau „Bazarea pe managementul profesional în funcție de meritocrație” (113). Aplicarea unor politici de dezvoltare a culturii antreprenoriale este vitală pentru competitivitatea țării.

- **Sporirea nivelului de penetrare a sectorului financiar în economia țării.**

Sectorul financiar rămâne în continuare dominat de cel bancar, iar după indicatori precum „Capitalizarea pieței bursiere raportat la PIB” (122) sau „Disponibilitatea capitalului de risc” (116), Republica Moldova rămâne printre statele de la coada clasamentului. Diversificarea surselor de acces la capital pentru firme reprezintă un element esențial pentru ameliorarea competitivității țării.

Tabelul 3.

Principali indicatori monitorizați privind economia Republicii Moldova

	2018	2019
Producția agricolă, creștere f-a-p, %	2,5	-1,9
Producția industrială, creștere f-a-p, %	3,7	2
Cifra de afaceri (CA) în comerțul Retail, creștere f-a-p	7,6	13,2
CA pentru serviciile prestate populației, creștere f-a-p, %	10,9	14,6
CA pentru serviciile prestate întreprinderilor, creștere f-a-p, %	4,1	8,2
Volumul construcțiilor, creștere f-a-p, %	17,6	12,8
Formarea brută de capital fix, creștere f-a-p, %	14,5	12,9
Influx de ISD, creștere f-a-p, %	102	90,1
Indicele prețurilor de consum, creștere f-a-p, %	3	4,8
Credite noi acordate, creștere f-a-p, %	17,8	17,5
Depozite noi atrase, creștere f-a-p, %	-14	-10,9
Rata fondurilor proprii, %	26,6	25,3
Ponderea creditelor neperformante în totalul de credite, %	12,5	8,5
Lichiditatea curentă,%	54,6	50,7
Lichiditatea pe termen lung, %	0,72	0,72
Ponderea angajaților a căror calificare, comparativ cu pregătirea lor educațională, este mai mică, %	12,4	n.a.
Capacitate de inovare, scor IGC, 0-100	30,2	29,9
Exportul de bunuri și servicii, creștere f-a-p, %	11,6	2,7
Importul de bunuri și servicii, creștere f-a-p, %	19,2	1,4
Indicele competitivității, rang	88	86
Desfășurarea afacerii, rang	47	48
Indicele libertății economice, scor	53,5	59,1
Rata surselor regenerabile în consumul final total de energie	26,7	n.a.

Sursa: Calculele autorului în baza datelor preluate de pe: <http://statistica.gov.md>, www.bnm.md, www.weforum.org, www.doingbusiness.org, www.heritage.org

În acest capitol este analizat nivelul de trai al populației - un aspect fundamental ce reflectă starea țării. Pentru aceasta, sunt scoase în evidență modul în care au evoluat veniturile oamenilor, nivelul sărăciei și disparitățile sociale. De asemenea, un rol aparte a fost dedicat analizei impactului pandemiei COVID-19 asupra bunăstării populației. Capitolul se finalizează cu un set de propuneri care, pe termen scurt și mediu, ar atenua efectele nefaste ale pandemiei de coronavirus și, pe termen lung, ar diminua impactul negativ al diferitelor șocuri asupra veniturilor populației.

Analiza principalelor tendințe și evoluții

După declinul economic din 2015, în condițiile unei creșteri economice constante însă moderate (circa 4% anual), în anii 2016-2019 pe piața forței de muncă s-au atestat evoluții relativ stabile.

Deși s-a recurs la o ajustare metodologică la calcularea indicatorilor ocupaționali (din populația ocupată au fost excluse gospodăriile casnice ce activau pentru autoconsum), ratele de ocupare și de șomaj nu au suferit schimbări semnificative. Astfel, în baza indicatorilor relativi privind ocuparea și șomajul, putem să ne facem o imagine privind dinamica pieței muncii. Între 2014²⁴ și 2019 rata ocupării a fluctuat între 40-45% (Tabelul 4). În plus, indicatorii au scos în evi-

dență anumite disparități de gen, și anume, nivelul ocupării a fost mai mare la bărbați decât la femei: rata ocupării pentru bărbați a oscilat între 45-48%, iar în cazul femeilor s-au înregistrat variații între 36-40%. Oscilațiile ratei șomajului nu au depășit nivelul de 5,1% (valoarea înregistrată în 2018). Rata șomajului este mai mare în cazul bărbaților, cu fluctuații ce s-au apropiat de 6%, în timp ce pentru femei șomajul nu a depășit nivelul de 4,4%, consemnat în 2018.

Tabelul 4.
Creșterea economică și indicatorii ocupaționali în Republica Moldova, %

	2015	2016	2017	2018	2019
PIB, creștere	-0.3	4.4	4.7	4.3	3.6
Rata ocupării, total	43	42.4	44.5	40.1	42.4
Rata ocupării, femei	40.2	39.1	41.4	36.5	39.8
Rata ocupării, bărbați	46.1	46.1	48.1	44.2	45.3
Rata șomajului, total	4	3.9	2.9	5.1	4.7
Rata șomajului, femei	2.7	3.2	2.4	4.4	3.4
Rata șomajului, bărbați	5.2	4.5	3.4	5.8	5.9

Sursa: Calculele autorilor în baza datelor BNS

²⁴ În acest capitol sunt analizate evoluțiile care încep cu anul 2014 pentru indicatorii ocupaționali și pentru indicatorii ce reflectă nivelul de trai al populației. Compararea datelor din seriile de până la 2014/2015 cu cele de după 2014/2015 este imposibilă. Discrepanța este cauzată de modificările metodologice ce țin de reajustarea indicatorilor statistici la rezultatele recensământului din 2014 și la trecerea de la populația stabilă la populația cu reședință obișnuită în calcularea indicatorilor statistici.

Intrarea Republicii Moldova în recesiunea provocată de răspândirea COVID-19 s-a întâmplat după o perioadă de creștere accelerată a veniturilor populației.

Între anii 2014 și 2018, veniturile disponibile ale populației au cunoscut o dinamică anemică, cu ritmuri reale ce au oscilat între -2,1% și 2,4%. Drept urmare, în 2018 comparativ cu 2014, veniturile disponibile au crescut în expresie reală doar cu un procent. Totuși, în 2019 comparativ cu 2018 s-a atestat o majorare semnificativă, iar venitul disponibil a crescut cu 13,6%. Datorită

acestei avansări, creșterea reală a veniturilor în 2019, comparativ cu 2014, a constituit 15%. Majorarea a fost determinată, în special, de creșterile salariale. Între 2014 și 2019 veniturile salariale au sporit în expresie reală cu 32%. Unul dintre factorii ce a favorizat majorarea remunerării muncii ține de reforma salarizării din sectorul bugetar, realizată în anul 2018.

Deși se atestă un anumit progres, nivelul veniturilor populației din Republica Moldova rămâne cu mult mai mic decât în țările din regiune.

În ultimii ani, raportul dintre PIB per capita din Republica Moldova și cel din țările Europei Centrale și de Est membre ale Uniunii Europene (ECE UE) a fost, comparativ, în creștere. Din 2014 până în 2019, acest raport

s-a majorat cu 4,3 p.p. în termeni nominali și cu 0,7 p.p. în expresie reală. Totuși, veniturile moldovenilor rămân foarte mici, iar PIB-ul pe cap de locuitor din Republica Moldova reprezintă doar ¼ din media ECE UE (Tabelul 5).

Tabelul 5.

Raportul dintre PIB per capita din Republica Moldova și cel din ECE UE, %

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
PIB per capita Republica Moldova/PIB per capita ECE UE (USD, prețuri curente)	23.5	21.9	22.5	24.7	26.5	27.8
PIB per capita Republica Moldova/PIB per capita ECE UE (USD, prețuri constante)	21.3	20.6	21	21.3	21.7	22

Sursa: Calculele autorilor în baza datelor Băncii Mondiale

Chiar dacă în perioada 2014-2018 nivelul veniturilor a cunoscut o creștere lentă, nivelul sărăciei s-a diminuat. În pofida acestui progres, în zonele rurale nivelul sărăciei a rămas înalt.

În prezent, aproximativ ¼ din populația țării trăiește sub pragul sărăciei absolute (Tabelul 6). Între anii 2014 și 2018 rata sărăciei s-a redus de la 29,5% la 23%. În aceeași perioadă, în zonele urbane s-a

atestat o scădere cu 5 p. p., de la 15,6 la 10,6%. Totodată, în mediul rural rata sărăciei rămâne foarte înaltă și circa o treime din populație trăiește sub pragul sărăciei.

Tabelul 6.

Rata sărăciei

	2014	2015	2016	2017	2018
Total	29.5	25.4	26.4	27.7	23
Mediul urban	15.6	11.2	11.6	11.8	10.6
Mediul rural	39.5	35.6	37.1	38.8	31.6

Sursa: Calculele autorilor în baza datelor BNS

Creșterea veniturilor nu a fost însoțită de ameliorarea disparităților sociale, unele inegalități chiar accentuându-se.

În anii 2014-2019, venitul disponibil al unei persoane dintr-o gospodărie din quintila V, care-i reprezintă pe cetățenii cu cele mai înalte venituri, a crescut cu 70,4%. Aceasta a fost cea mai înaltă creștere comparativ cu majorările atestate pentru veniturile disponibile ale gospodăriilor din alte quintile (Tabelul 7). De exemplu, pentru venitul disponibil al unei persoane dintr-o gospodărie din quintila I (populația cu cele mai mici venituri) creșterea a constituit 67%. În consecință, raportul dintre

veniturile aferente unei persoane dintr-o gospodărie din quintila I și cele ale unei persoane dintr-o gospodărie din quintila V s-a redus de la 32 la 31,3%. De asemenea, veniturile populației din zonele urbane au crescut mai rapid decât câștigurile locuitorilor de la sate. Veniturile populației din zonele urbane s-au majorat cu 68,2%, în timp ce în ariile rurale sporul a fost de 66,3%. Drept urmare, raportul dintre veniturile populației din zonele rurale și cele urbane s-a redus de la 70,5% la 69,8%.

Tabelul 7.

Evoluția inegalităților socio-economice, raport aferent venitului disponibil, %

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
O persoană dintr-o gospodărie din quintila I și una dintr-o gospodărie din quintila V	32	31.4	31	31.8	32.9	31.3
O persoană din zona rurală și una din cea urbană	70.5	69.8	69.7	69.3	69.4	69.8

Sursa: Calculele autorilor în baza datelor BNS

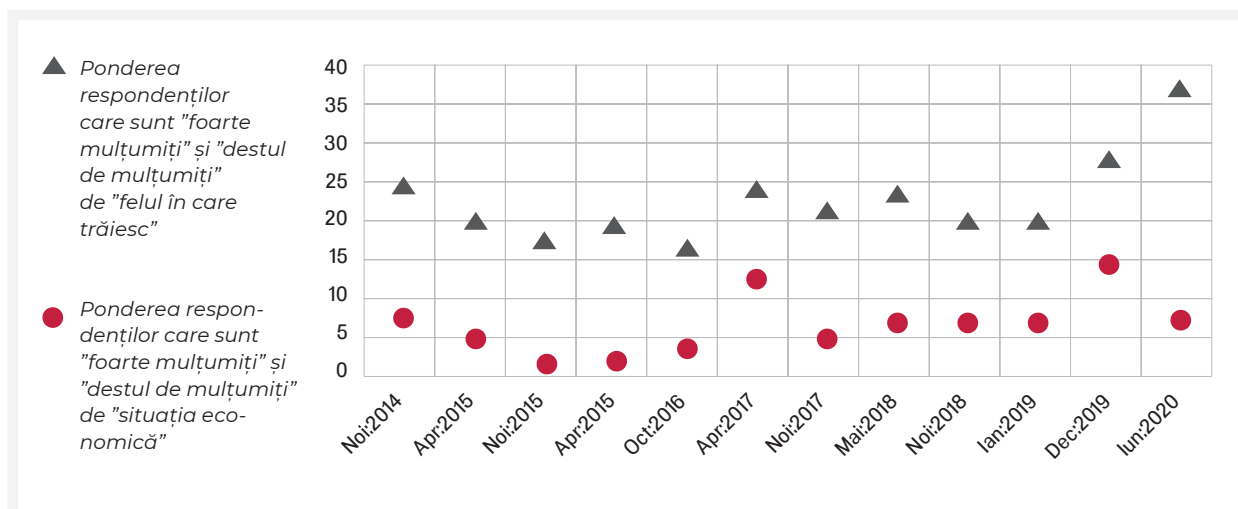
Creșterea veniturilor a fost însoțită și de o anumită îmbunătățire a percepției față de nivelul de trai.

Dacă „Barometrele Opiniei Publice” din anii 2015 și 2016 relevă că ponderea respondenților „foarte mulțumiți” și „destul de mulțumiți” de „felul în care trăiesc” a oscilat între 15-20%, atunci în chestionările din 2017, 2018 și în Ian:2019 această cotă a fluctuat între 20-25%. Mai mult, la sfârșitul anului 2019, cota intervievaților mulțumiți a crescut până la 28,3% și, în mod paradoxal, în Ian:2020, în contextul unor condiții economice nefavorabile provocate de COVID-19 și al declinului din agricultură, această pondere a depășit 1/3 din persoanele chestionate (Figura 7). Acest salt reprezintă, la moment, un fragment și poate fi explicat printr-o anumită întârziere dintre dinamica economică și satisfacția de nivelul

de trai. Ipoteza cu pricina este susținută și de faptul că este o bună corelare, de 65,3%, dintre cota răspunsurilor „foarte mulțumiți” și „destul de mulțumiți” de „felul în care trăiesc” din sondajul dintr-o anumită perioadă și ponderea răspunsurilor „foarte mulțumiți” și „destul de mulțumiți” de „actuala situație economică a Republicii Moldova” din intervierea din perioada precedentă. Astfel, nivelul înalt de mulțumire față de nivelul de trai din Ian:2020 poate fi explicat prin satisfacția înaltă de situația economică atestată în Dec:2019. Totodată, scăderea mulțumirii față de situația economică, atestată în Ian:2020, ar trebui să se transpună într-o reducere a satisfacției față de nivelul de trai într-un sondaj ulterior.

Figura 7.

Percepția populației privind nivelul de trai și situația economică

Sursa: Date preluate de pe www.bop.ipp.md

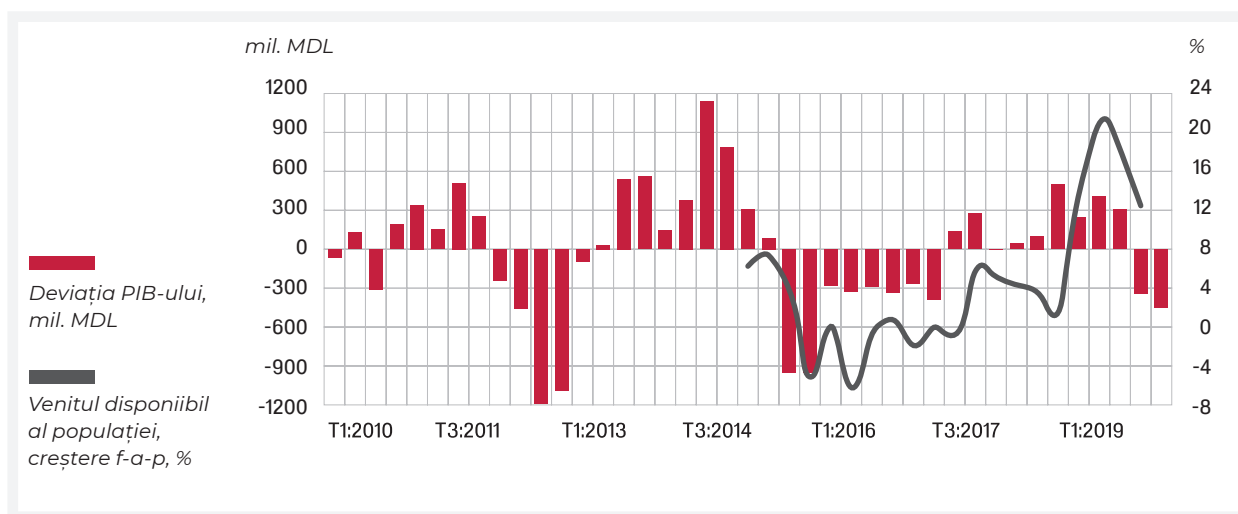
Creșterea frecvenței șocurilor marchează dinamica economică a Republicii Moldova, iar acest fapt afectează negativ evoluția veniturilor populației.

În perioada 2010-2020, Republica Moldova a cunoscut câteva crize. În anul 2012 recesiunea a fost cauzată de contractarea agriculturii. În 2015 un amalgam de factori a determinat reducerea PIB-ului: criza economică din Rusia și Ucraina, declinul sectorului agricol și devalizarea sectorului bancar. Drept urmare, au fost perioade îndelungate în care deviația PIB-ului a fost negativă. De facto, în decursul doar al unui deceniu (2010-2019)

au existat patru ani cu o deviație negativă a PIB-ului. Totodată, în perioadele de evoluții negative ale ciclului de afaceri, veniturile populației au cunoscut o dinamică anemică: descreșteri sau avansări foarte lente (Figura 8). Și în criza provocată de COVID-19 Republica Moldova a intrat cu o deviație negativă a PIB-ului, fapt ce denotă nivelul ei slab de pregătire, dar și o vulnerabilitate în fața șocurilor negative devenită deja cronică.

Figura 8.

Ciclul de afaceri și veniturile disponibile ale populației

Sursa: Calculele autorilor în baza datelor BNS

În anul 2020 economia este din nou marcată de două șocuri puternice: efectul negativ al COVID-19 la nivel mondial și declinul agriculturii din cauza condițiilor climaterice nefavorabile.

La nivel mondial, impactul răspândirii noului coronavirus se va transpune într-o recesiune a economiei globale cu 3% conform prognozelor FMI. O lovitură mai gravă va fi resimțită de UE, care este principalul partener economic al Republicii Moldova. Astfel, se estimează că economia UE se va contracta cu 7,1%. La fel, prognozele arată că declinul cauzat de pandemie va fi mult mai puternic decât criza din 2009, când la nivel global economia s-a comprimat doar cu 0,1%, iar în UE recesiunea a constituit 4,2%. Actuala recesiune globală deja a determinat reducerea exporturilor (în Ian-

iun:2020 s-a înregistrat o scădere cu 14% f-a-p a exportului de mărfuri) și remiterilor (în Ian-iun:2020 s-a atestat o diminuare cu 4,6% f-a-p a remiterilor persoanele). Șocul extern a fost amplificat de măsurile de restricționare a activității economice din interiorul țării, aplicate între 17 martie și 15 mai a.c.. Totodată, deficitul de precipitații atestat în Ian-iul:2020 a determinat condiții meteorologice nefavorabile pentru culturile agricole, fapt care va cauza o comprimare puternică a sectorului agricol. Prognozăm că scăderea valorii adăugate în agricultură ar putea depăși 30% în 2020.

Pe termen mediu, bunăstarea populației va fi afectată de evoluțiile economice nefavorabile.

Deja este clar că în 2020 se va înregistra un declin economic, iar evoluțiile pentru 2021 sunt incerte. Cel mai probabil pandemia va continua și în 2021, iar acest fapt va constrânge procesul de relansare economică la nivel global. În contextul dat, perspectivele economice pentru Republica Moldova sunt destul de sumbre. Cel mai

probabil, economia nu-și va putea reveni la nivelul de până la criză. Astfel, după declinul prognozat de 7,5% în 2020, se anticipează o creștere cu 5,7% în 2021. Drept urmare, nivelul PIB-ului din 2021 va fi cu 2,2% mai mic decât cel din 2019 - o dinamică ce va influența negativ nivelul ocupării și veniturile.

Comprimarea activității economice deja a influențat negativ bunăstarea populației.

În ultimele luni se atestă o creștere rapidă a numărului șomerilor: la sfârșitul lunii iul:2020, comparativ cu mar:2020, numărul șomerilor înregistrați la Agenția Națională de Ocupare a Forței de Muncă a crescut de la 18,1 mii la circa 29,1 mii de persoane. Trebuie de menționat că în aceeași perioadă, în 2019, numărul șomerilor înregistrați s-a redus de la 19,4 la 12,4 mii de persoane. Astfel, în iul:2020 numărul șomerilor a crescut cu 60,7% f-a-p. În cazul salariilor, la fel, se anticipează o reducere. Între mar-iul:2020 impozitele

care sunt, în mare parte, aferente salariilor s-au redus: impozitul pe venitul persoanelor fizice - cu 6,9% f-a-p, contribuțiile de asigurări sociale de stat - cu 8,1%, f-a-p și primele de asigurări medicale obligatorii - cu 8,3% f-ap. În aceeași perioadă, cheltuielile de personal din sectorul public s-au majorat cu 5,3% f-a-p. Această discrepanță denotă faptul că printre factorii ce au determinat scăderea impozitelor aferente salariilor este și reducerea fondului de remunerare a muncii din sectorul privat.

În condițiile declinului economic din 2020, persoanele angajate în sectorul public au cea mai mare siguranță, din perspectiva continuității fluxurilor de venituri.

Cadrul normativ garantează primordialitatea achitării salariilor pentru angajații din sectorul bugetar. Pe termen scurt, deteriorarea situației financiare a statului poate cauza o blocare a majorării no-

minale a salariilor, dar o sistare a acestor plăți este puțin probabilă. În același timp, salariații din sectorul privat sunt într-o situație mult mai vulnerabilă. Deteriorarea activității economice determină

firmele să-și reducă din costuri, inclusiv prin reducerea salariilor și concedierea angajaților. Conform sondajului realizat în iulie 2020 de către Camera de Comerț Americană din Moldova, circa jumătate din companiile intervievate (48%) au declarat că, pentru a atenua efectele pandemiei, au redus costurile aferente personalului²⁵. Închiderea grădinițelor a

developat, la rândul său, o nouă vulnerabilitate: de vreme ce copiii mici rămân acasă, de multe ori este nevoie ca cineva dintre părinți să-i supravegheze, iar pentru a realiza această sarcină cel mai des unul dintre părinți renunță la serviciu sau părinții trec la un regim de lucru parțial. Acest fapt determină reducerea veniturilor gospodăriilor.

Recomandări de politici

- ***Pe termen scurt și mediu, în condiții economice nefavorabile, politicile statului trebuie orientate spre susținerea activității economice, menținerea angajării și asigurarea veniturilor populației.***

Statul va trebui, cel mai probabil, să extindă și pentru anul 2021 unele prevederi ale „Legii privind instituirea unor măsuri de susținere a activității de întreprinzător”, cum ar fi subvenționarea plății dobânzilor la creditele accesate de antreprenori sau programul de rambursare a TVA. Totodată, nu este exclus că va fi nevoie de o lărgire a stimulentele fiscale pentru 2021. De asemenea, este nevoie de a lărgi oportunitățile de inițiere și de dezvoltare a afacerilor (ex.: extinderea accesului persoanelor ocupate pe cont propriu la fondurile de susținere a IMM-urilor). La fel, statul trebuie să asigure un nivel minim de venituri pentru cetățeni. Aici ne referim atât la garantarea alocațiilor de șomaj, cât și la o eventuală stabilire, pentru perioada crizei, a unor indemnizații pentru persoanele ce nu au activat în calitate de salariat, dar și-au pierdut sursa de venit (deținători de patente, emigranți reîntorși etc.).

- ***Răspândirea COVID-19 a generat noi provocări, respectiv necesitatea de a crea noi instrumente de susținere financiară a populației.***

Ar fi oportun, în acest sens, de creat un mecanism de susținere a familiilor pentru situații de criză (epidemii, calamități naturale), când se închid grădinițele și școlile, iar copiii trebuie să rămână acasă. Astfel, familiilor în care părinții sunt nevoiți să-și reducă programul de lucru pentru a-și supraveghea copiii mici ar trebui să li se compenseze veniturile ratate.

- ***Realizarea unor ample politici de susținere a mediului de afaceri și a populației va solicita un efort financiar sustenabil, dar Republica Moldova dispune de un larg spațiu de manevră, datorită nivelului mic al datoriei publice.***

În pofida creșterii rapide a datoriei publice în 2020, țara a intrat în criză cu un nivel confortabil de îndatorare, fapt care permite, pe termen mediu, accesarea împrumuturilor pentru a finanța deficitul bugetar în ascensiune. În T1-T2:2020 Guvernul a majorat împrumuturile de pe piața internă, ceea ce a condus la creșterea datoriei interne cu 3,1 miliarde MDL: de la 23,5 miliarde în

31 martie până la 26,6 în 30 iunie. Pentru comparație, în anii 2017, 2018 și 2019 a fost caracteristică situația în care soldul datoriei publice se diminuea în trimestrul doi față de trimestrul întâi. Totuși, în 2019, Republica Moldova avea o datorie publică în valoare de circa 27,4% raportat la PIB - un nivel confortabil, dacă e să ținem cont de faptul că limita de sus este considerată în mod convențional de 60%.

- ***În contextul tot mai frecventelor șocuri climatice, este imperativă ajustarea structurii economiei naționale pentru a oferi noi oportunități populației angajate în sectorul agricol.***

Vulnerabilitatea sporită a sectorului agricol la șocurile climaterice reprezintă o sursă majoră de riscuri pentru veniturile persoanelor ocupate în domeniu. Tendința de creștere a periodicității și intensității condițiilor climaterice extreme (secete, înghețuri, inundații) va afecta dinamica sectorului agricol și, implicit, veniturile celor angajați în domeniu. În prezent, puțin peste o cincime din populația ocupată muncește în agricultură. Totodată, circa 95% din persoanele ocupate în agricultură trăiesc în zonele rurale. În aceste condiții, este imperativă promovarea unor politici ce ar asigura, pe de o parte, agricultura cu valoare adăugată sporită (ex.: agricultura ecologică, reorientarea de la culturi tehnice care necesită multă apă către culturi mai rezistente la condiții secetoase, stimularea prelucrării materiei prime agricole), iar pe de altă parte - reorientarea forței de muncă din agricultură spre alte domenii. Un rol important în atingerea acestor obiective ar putea să-l joace politica de reindustrializare a țării, ce ar stimula cererea forței de muncă în industrie și sectorul serviciilor, și ar atrage persoanele ocupate în agricultură. O altă direcție de politici ar trebuie să țintească diversificarea oportunităților economice în zonele rurale, prin dezvoltarea activităților non-agricole.

Tabelul 8.

Principalii indicatori monitorizați privind bunăstarea populației

	2017	2018	2019
Impactul creșterii economice asupra bunăstării populației			
PIB (% f-a-p)	4.7	4.3	3.6
PIB pe cap de locuitor (USD din media pe ECE UE)	24.7	26.5	27.8
Percepția populației asupra bunăstării (Barometrul Opiniei Publice). Ponderea celor foarte și destul de mulțumiți de nivelul de trai (%)	20.3	18.8	25.3
Accesul la oportunitățile economice și veniturile			
Rata de ocupare (%)	42.4	44.5	40.1
Rata de șomaj (%)	3.9	2.9	5.1
Rata sărăciei absolute, %	27.7	23	-
Creșterea salariilor în termeni reali (% f-a-p)	5.1	9.8	8.8
Populația în căutarea unui loc de muncă peste hotare (% f-a-p)	-0.2	10.8	-
Transferuri de peste hotare în favoarea persoanelor fizice (% f-a-p, în bază netă)	11.2	5.6	-3.5
Coeficientul Gini,%	30,8*	29,3*	31,5**
Consumul gospodăriilor (% f-a-p)	5.3	3.9	3.1
Accesul la servicii publice și infrastructură			
Indicele de Dezvoltare Umană	0.709	0.711	-
Ponderea cheltuielilor pentru educație (% din PIB)	5.5	5.4	5.8
Ponderea cheltuielilor pentru sănătate (% din PIB)	4.1	4.5	3.7
Rata de părăsire timpurie a sistemului de învățământ (%)	19.4	-	-
Ponderea populației cu acces la apeduct din rețea publică (%)	68.5	70.0	-
Ponderea populației cu acces la sistem public de canalizare (%)	35.0	35.8	-

Sursa: Calculele autorilor în baza datelor BNS, PNUD, Băncii Mondiale și ale Barometrului Opiniei Publice

Notă: * - indicator calculat pentru populația stabilă; ** - indicator calculat pentru populația cu reședință obișnuită

Noile blocaje în calea transformărilor democratice, profilate pe scena politică autohtonă în perioada 2019-2020, au avut la origine alte cauze decât „statul capturat”, „recuperat” printr-un efort (geo)politic comun în vara lui 2019. Accentele rivalităților politice s-au mutat nemijlocit pe autenticitatea reformelor structurale, pe modalitățile optime și pe viteza de livrare a acestora. Demersul împotriva corupției mari - prin selectarea unui procuror apolitic sau „purificarea” organelor judiciare - a marcat profund discursul politic. Răspândirea COVID-19 s-a convertit într-un teren adițional de competiție politică acerbă, în mod special, din cauza ineficienței autorităților în ceea ce ține de gestionarea pandemiei. Calculele strategice legate de alegerile prezidențiale din toamna lui 2020 și constrângerile sanitar-economice au menținut instabilitatea politică la un nivel gestionabil pentru principalele forțe politice din țară. Totodată, ca și în anii precedenți, interacțiunile cu mediul extern au avut o uzanță politică internă diversă - fie pentru a grăbi unele reforme, fie pentru a manipula spațiul informațional autohton.

Analiza principalelor tendințe și evoluții

Efectele pandemiei COVID-19 au scos în evidență atât slăbăciunile sistemice ale statului, cât și ineficiența guvernării pe timp de criză.

Răsturnarea regimului oligarhic în vara anului 2019 a creat perspective pozitive pentru relansarea democrației moldovenești, însă această oportunitate politică nu a fost valorificată de guvernare, după cum arată și clasamentele internaționale²⁶. Astfel, în anul 2020, țara și-a menținut calificativul de „parțial liberă” în materie de libertăți și drepturi și locul 91 în clasamentul privind libertatea presei. Totodată, potrivit evaluărilor Transparency International, s-a atestat o degradare în percepția publică referitoare la corupție (locul 120 în 2019 față de poziția 117 în 2018). Pe durata pandemiei, climatul democratic a traversat o perioadă de stagnare, iar unele acțiuni au provocat îngrijorări privind reînvierea unor practici nedemocratice mai vechi (descrise în acest capitol). Chiar și în condițiile de mobilizare a tuturor resurselor – codul galben - roșu (2 februarie - 15 martie), starea de urgență (18 martie - 15 mai), urmată de starea de urgență în sănătate publică (începând cu 15 mai înspre toamnă-iarnă 2020) -, statul a demonstrat o nouă față - a fragilității sale. Structurile de stat au

fost luate prin surprindere și au eșuat să se adapteze repede la noile circumstanțe. Înainte de toate, autoritățile au comunicat ineficient cu populația începând cu depistarea primului caz, de import, de infecție (martie 2020) și ulterior, pe durata regimurilor de stare de urgență. Unele îmbunătățiri, deși tardive, au fost operate la furnizarea datelor despre restricțiile de carantină la revenirea în țară. Per ansamblu, nici după primele opt luni de criză sanitară Guvernul nu a dezvoltat o viziune strategică destul de clară vizavi de gestionarea crizei pandemice. De asemenea, nu a fost instituit un „centru de comunicare anticriză”, care să mediatizeze într-un limbaj profesionist și apolitic evoluția pandemiei și acțiunile întreprinse de autoritățile centrale și locale. Din contra, rolul de comunicatori a fost dominat de politicieni sau de oficiali de rang înalt (președintele țării, șeful și unii membri ai Executivului), care nu dispun de pregătire în domeniul sănătății/ al comunicării publice. Acest lucru a generat dezaprobari în societate, slăbind relația de încredere dintre cetățean și autorități/stat.

²⁶ Freedom House, Reporters without Borders („World Press Freedom Index”), Transparency International

Al doilea moment critic în gestionarea pandemiei a fost implicarea forțelor armate. Deși Ministerul Apărării dispune de resurse umane pentru a întări aplicarea regimului de restricții, armata trebuie folosită ca un ultim resort. Pe de o parte, implicarea prematură a militarilor transmite populației un mesaj eronat despre incapacitatea sectorului civil de a ține sub control situația. Pe de altă parte, dacă răspândirea infecției nu încetează, sporește riscul ca imaginea de garant al securității, pe care trebuie să o aibă Armata Națională, să fie compromisă pe termen scurt și mediu. Nu în cele din urmă, înrăutățirea parametrilor de contagiare a aprofundat pesimismul populației, după ce țara a atins una dintre cele mai înalte cote negative în Europa²⁷. În paralel, numărul ridicat de infectări în rândul personalului medical a confirmat că sectorul sănătății publice este extrem de vulnerabil (28 august 2020 - 3833 de cazuri sau circa 10% din totalul populației infectate)²⁸. Dotarea tehnică insuficientă și tardivă, organizarea internă rigidă, capacitatea anevoioasă de reacție la bolile de tip nou, coordonarea fragmentată a eforturilor dintre sectorul medical public și privat în domeniul testării necesită o investigație detaliată pentru a iniția reformarea iminentă a guvernanței în sănătatea publică.

În pofida numeroaselor neajunsuri sistematice, sectorul medical a demonstrat totuși abilități și capacități de tratare a populației infectate, inclusiv datorită asistenței externe oferite de Organizația Mondială a Sănătății (OMS), Uniunea Europeană (UE) și statele sale membre (România, Polonia, Ungaria etc.), NATO, China, Rusia și SUA. Nivelul redus de pregătire a statului pentru situațiile de criză, precum și incapacitatea autorităților de a se adapta în timp restrâns la o agendă publică excepțională, fac dovada unui grad scăzut de rezistență de țară. Resursele precare ale statului au fost compromise suplimentar din cauza încălcării frecvente a restricțiilor, atribuite demnitarilor - în special, Președintelui Igor Dodon și Prim-ministrului Ion Chicu (nerespectarea carantinei, încălcarea restricțiilor pandemice pentru evenimentele publice și private etc.). Autoritățile independente urmează să studieze serios deficiențele în gestionarea crizei sanitare pentru a identifica și a înlătura lacunele în eventualitatea altor șocuri probabile - condițiile climatice drastice, afectarea producției agroalimentare, resursele limitate de apă potabilă, securitatea energetică și amenințările de natură hibridă (cu implicarea forțelor externe sau prin intermediul regiunii separatiste transnistrene).

Restabilirea independenței politice a instituțiilor-cheie responsabile de buna funcționare a statului de drept a avut un caracter izolat și anevoios.

Recâștigarea autonomiei față de influența politică este o prioritate majoră pentru instituțiile de stat din țară. Datorită importanței sistemice pentru funcționarea statului de drept, schimbările din interiorul Curții Constituționale și al Procuraturii Generale au atras o atenție deosebită. Mai exact, din toamna anului 2019, dar în mod special în anul 2020, aceste instituții au adoptat decizii care, contrar practicilor anterioare de interferență politică, s-au încadrat în temenii legali. Cu toate acestea, deciziile lor nu au putut evita interpretări și acuzații politice. Exponenții Președinției, ai Executivului și

ai coaliției de guvernare - Partidul Socialiștilor (PSRM) și Partidul Democrat (PDM) - au dezaprobat unele decizii ale Curții Constituționale, condusă de Domnica Manole și care este calificată drept o extensie a Opoziției. Reacția guvernării a fost un răspuns la șirul de hotărâri adoptate de Curte pe marginea neconstituționalității²⁹ procedurii de revizuire a Bugetului de stat de către Guvern, a negocierii creditului rusesc de 200 de milioane de euro sau a sancțiunilor disproporționate introduse pe durata pandemiei (ex.: amenzi de peste 20.000 de lei pentru nerespectarea carantinei).

27 Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale din Republica Moldova, Raport săptămânal privind COVID-19, 17 august 2020, <https://msmps.gov.md/minister/comunicare/covid-19/>. La data de 17 august 2020, Republica Moldova ocupa locul patru după numărul de infecții - 8688 cazuri per un milion de populație și locul 12 la decese - 257 de decese per un milion de populație.

28 Statele caucaziene din Parteneriatul Estic (Armenia, Azerbaidjan și Georgia) nu sunt incluse în evaluările Ministerului, deși Armenia înregistrează printre cele mai negative rezultate în regiune.

29 Deciziile Curții Constituționale din 13 aprilie 2020 privind angajarea răspunderii de către Guvern, 7 mai 2020 privind creditul Federației Ruse, 30 iunie 2020 privind amenzile, www.constcourt.md

O atitudine negativă similară s-a observat vizavi de activitatea Procuraturii Generale, dar deja din partea Opoziției - Partidul Acțiune și Solidaritate (PAS) și Platforma DA. Acestea l-au suspectat pe Procurorul General, Alexandr Stoianoglo, de loialitate față de Partidul Socialiștilor și Președintele Igor Dodon. Motivul acestei neîncrederi se datorează incoerenței în investigarea suspiciunilor de finanțare ilegală a Partidului Socialiștilor, atribuită Federației Ruse și oligarhului Vladimir Plahotniuc, auto-exiliat în SUA. În pofida presiunilor din partea Opoziției parlamentare, Procuratura a reiterat că activează în strictă corespundere cu principiul constituțional de separare a Puterii legislative de cea judiciară³⁰. În perioada 2019-2020, anchetarea „furtului miliardului” a avansat prin stabilirea unor relații de cooperare pentru recuperarea banilor furați cu 19 state, inclusiv prin setarea unei inves-

tigații comune împreună cu procuratura din Letonia³¹. De asemenea, a fost formalizat și transmis către SUA demersul privind extrădarea lui Vladimir Plahotniuc, acuzat de mai multe crime, inclusiv „furtul miliardului”. Cu toate acestea, până acum, banii extrași nu au fost returnați. Restabilirea credibilității Procuraturii depinde de continuarea depolitizării acesteia - un proces care implică eliminarea cadrelor corupte, transparență instituțională sporită și dezavuarea acuzațiilor politice prin educarea publicului (cetățeni, privat, misiuni diplomatice) cu privire la atribuțiile reale și limitele legale ale Procuraturii. Mai mult, încrederea publică în Procurorul General depinde de calitatea comunicării pe cazurile de rezonanță - „furtul miliardului”, finanțarea PSRM, sursele de venit ale Președintelui Dodon, corupția politică cu implicarea grupurilor lui Adrian Candu și Ilan Shor.

Corupția politică și tensiunea dintre Putere și Opoziție au redus marja de manevră a Guvernului.

La început, în martie 2020, coalizarea PSRM și PDM a asigurat un Guvern funcțional și o majoritate confortabilă în Parlament (62 de deputați din totalul de 101). Totuși, abandonarea PDM de către grupul lui Adrian Candu (ruda oligarhului Vladimir Plahotniuc) a provocat o avalanșă de alte plecări, care a lipsit coaliția de guvernare de majoritatea parlamentară (28 august 2020 - 50 de deputați). Ca și în perioada 2015-2016³², supoziția principală este că la originea „migrației politice” se află corupția politică. PSRM a ripostat împotriva intenției grupului lui Candu (ex-PDM) de a distruge majoritatea parlamentară (50+1 voturi) și a tentativei eșuate de demitere a Guvernului Ion Chicu. Gravitatea conflictului politic a fost ilustrată de presiunile enorme - de la presupusa mituire (grupul lui Candu) până la intimidare fizică (PSRM și grupul lui Candu) -, exercitate de cele două entități politice asupra deputatului PSRM Ștefan Gațcan. Este adevărat că, pe unele dimensiuni vitale, precum introducerea stării de urgență (martie

2020), denunțarea traseismului politic (iunie 2020), Legea privind ONG-urile, conexă la asistența UE (iunie 2020), partidele parlamentare au manifestat voință politică pentru a atinge un consens tactic și a vota în unanimitate. De asemenea, PSRM, PAS și Platforma DA și-au susținut candidații pentru alegerile parlamentare noi din Hâncești (15 martie 2020), ignorând riscurile de răspândire comunitară a infecției COVID-19. Persistă totuși tentativa de a devia de la „regulile jocului”. Astfel, majoritatea parlamentară în frunte cu PSRM s-a eschivat în câteva rânduri de la procedurile legislative (inițierea negocierilor pentru creditul rusesc, asumarea de răspundere de către Guvern pentru modificarea Bugetului) sau le exploatează lacunele (grăbirea procedurilor pentru examinarea moțiunii de cenzură împotriva Guvernului lui Ion Chicu - iulie 2020). Aceste acțiuni au dezavantajat Opoziția și au generat situații de neconstituționalitate, constatate și, în măsura posibilităților, corectate de Curtea Constituțională.

30 Declarația Procuraturii Generale, 30 iunie 2020, <http://procuratura.md/md/newsst/1211/1/8369/>

31 Ziarul de Gardă, 12 August 2020, <https://www.zdg.md/importante/igor-dodon-prezinta-cifre-despre-recuperarea-banilor-din-furtul-miliardului/>

32 În anul 2015, sub suspiciunea de corupție politică, peste 20 de deputați ex-PCR și ex-PLDM au contribuit la formarea unei coaliții de guvernare în 2016, controlată de oligarhul Vladimir Plahotniuc.

Digitizarea activității Parlamentului, asigurarea votării și libertatea mass-media pe timp de pandemie capătă urgență.

Ca urmare a stării de urgență și a cazurilor de infecție printre deputați, activitatea Parlamentului a fost restricționată considerabil, iar instrumentele virtuale nu au fost folosite mereu pentru a substitui ședințele ordinare. Incidența infecției în rândul parlamentarilor (PSRM, PDM, Platforma DA, Partidul Șor) și al miniștrilor perpetuează riscurile de întrerupere a activității instituțiilor de stat. Pe parcursul stării de urgență (17 martie - 15 mai 2020), din 11 comisii parlamentare permanente existente, cele mai multe ședințe online au fost organizate de Comisia juridică, numiri și imunități, iar unele comisii nu s-au convocat deloc³³. În acest context, profilul Președintelui și al Guvernului au ieșit în prim-plan în spațiul public. Deși, conform prevederilor constituționale, Parlamentul este instituția primară în procesul de guvernare, pandemia a redus substanțial rolul acestuia, care a fost substituit de exponenții ramurii executive. În vederea pregătirii pentru alegerile prezidențiale din noiembrie 2020, atât Parlamentul, cât și Comisia Electorală Centrală (CEC) urmează

să adopte măsurile necesare pentru a crea condiții sanitare sigure la secțiile de votare și a pregăti cadrul normativ ce facilitează înregistrarea cetățenilor reveniți în țară pentru participarea la scrutin³⁴. Acțiunile de contracarare a dezinformării referitoare la pandemie au fost determinate de abordări selective din partea autorităților, care au blocat circa 50 de pagini web cu conținut dubios în limba română, fără a extinde restricțiile asupra surselor în limba rusă. Decizia Consiliului Audiovizualului de a aplica (auto)cenzura față de presa ce relatează în mod critic despre gestionarea crizei de către Guvern a fost anulată sub presiunea publică, la fel de combativă față de retorica agresivă a premierului la critici. Mobilizarea opiniei publice împotriva impulsurilor restrictive ale autorităților s-a datorat organizațiilor societății civile, care s-au coalizat în jurul necesității de a eficientiza cheltuielile publice pe timp de pandemie, adoptarea Legii privind ONG-urile, reforma justiției, protecția independenței Curții Constituționale, implementarea Acordului de Asociere cu UE.

Interacțiunile dintre Sindicate și autorități au fost impulsionate de consecințele crizei sanitare.

Revenirea migranților moldoveni din cauza înrăutățirii condițiilor economice în majoritatea țărilor de destinație creează presiuni asupra pieței muncii autohtone. Organizația Mondială a Migrației estimează că indicatorii șomajului s-ar putea dubla până la finele anului 2020 (la circa 80 de mii de persoane). Între timp, condițiile de muncă din Republica Moldova sunt nesatisfăcătoare, inclusiv pentru sustenabilitatea pensiilor, motivând oamenii să se gândească la alternative peste hotarele țării (circa 47% din salariați)³⁵. Pentru a proteja salariații deja antrenați în economie, partenerii sociali - Sindicatele și Pa-

tronatele - au solicitat Guvernului acoperirea cheltuielilor pentru „șomajul tehnic” în condițiile pandemiei. În același context, în cadrul procesului legislativ, Sindicatele s-au pronunțat vizavi de: 1) acordarea indemnizațiilor pentru urmașii lucrătorilor medicali infectați în timpul desfășurării muncii și protecția sănătății cadrelor medicale; 2) opunerea față de operarea la Codul Muncii a unor modificări ce ar permite detașarea sau rechemarea salariaților din concedii fără acceptul lor în scris (adică în mod forțat); 3) susținerea tehnică, siguranța epidemiologică și protecția socială a cadrelor didactice.

33 Numărul de ședințe online în perioada de stare de urgență: a. Comisia administrație publică (1); b. Comisia agricultură și industrie alimentară (2); c. Comisia cultură, educație, cercetare, tineret, sport și mass-media (3); d. Comisia de control al finanțelor publice (3); e. Comisia drepturile omului și relații interetnice (0); f. Comisia economie, buget și finanțe (2); g. Comisia juridică, numiri și imunități (7); h. Comisia mediu și dezvoltare regională (0); i. Comisia politică externă și integrare europeană (2); j. Comisia protecție socială, sănătate și familie (1); k. Comisia securitate națională, apărare și ordine publică (2).

34 Promo-Lex, Raportul nr. 1: Misiunea de observare a alegerilor pentru funcția de Președinte al Republicii Moldova din 1 noiembrie 2020

35 Syndex, Friedrich Ebert Stiftung, „Situația salariaților din Republica Moldova: o criză structurală”, 2019

Solidarizarea externă anti-COVID-19 a diminuat izolarea externă a țării.

Guvernarea nu a renunțat la politica externă multivectorială, care a blocat unele canale de comunicare cu Vestul, dar aprofundarea crizei sanitare în Republica Moldova a generat, în mod indirect, deschiderea și solidarizarea actorilor externi. UE și mai multe state membre au oferit asistență financiară sau tehnică și ajutor umanitar sub formă de achiziții sau donații de echipament. Alt ajutor a venit pe linia organizațiilor internaționale (agențiile ONU, FMI, Banca Mondială etc.). Și diplomația sanitară a Chinei și Rusiei a constat preponderent în ajutor umanitar. Cu diverse ocazii, autoritățile centrale au formulat un discurs public ce a evidențiat ajutorul rusesc și cel chinezesc, deși cea mai complexă și mai consistentă asistență a fost oferită de partenerii europeni (în valoare de până la 300 de milioane de euro). De asemenea, Guvernul a ignorat dezinformarea rusească, care a urmărit să

discrediteze solidaritatea UE pe intern și față de vecinii săi estici. Punerea în aplicare a Acordului de Asociere a continuat, dar fără progrese remarcabile. După îndeplinirea condițiilor, asistența macrofinanciară a fost recepționată, însă cu întârziere și fără cea de-a treia tranșă (40 de milioane de euro). Regimul liberalizat de vize cu UE este parțial perturbat din cauza restricțiilor de călătorie pentru statele cu rata de infecție ridicată, precum Republica Moldova. În tentativa de a controla răspândirea infecției, forțele separatiste au limitat accesul spre teritoriul constituțional al țării, încălcând flagrant dreptul la circulație liberă. Reglementarea transnistreană a avansat mai degrabă la nivelul contactelor politice înalte, sporind suspiciunile intenției de a transporta alegători din regiune pentru a favoriza candidatul pro-rus la scrutinul din 2020, așa cum s-a întâmplat la alegerile din 2016.

- ***Evaluarea modului de gestionare a crizei sanitare pentru a identifica lacunele normative, instituționale și tehnice ce diminuează rezistența statului la situații de criză:***
 - Constituirea unei Comisii Parlamentare de investigație a măsurilor întreprinse de autorități pe durata pandemiei și cartografierea fragilității statale în situații de criză;
 - Evaluarea și ameliorarea, reieșind din experiența pandemică, a capacității de reacție instituțională și a gradului de pregătire tehnică și umană, dar și actualizarea cooperării externe în cadrul mecanismelor de protecție civilă (UE, NATO, CSI) pentru situațiile excepționale de tip nou;
 - Elaborarea unui regulament la nivel de guvern privind „testarea la stres” a instituțiilor responsabile de gestionarea situațiilor de criză, prin replicarea „Regulamentului cu privire la organizarea și desfășurarea testelor antiteroriste” asupra infrastructurii critice;
 - Aplicarea egală a restricțiilor pandemice, respectiv a sancțiunilor, atât față de cetățeni, cât și față de demnitari.
- ***Amendarea cadrului normativ-legal pentru a preveni și a combate corupția politică în interiorul organului legislativ:***
 - Consolidarea mecanismelor de raportare financiară a partidelor prin atragerea Curții de Conturi și a Serviciului Fiscal de Stat, dar și aplicarea strictă a politicii de sancțiuni de către CEC (Regulamentul CEC privind finanțarea partidelor politice - art. 92-93, Legea privind funcționarea Curții de Conturi - art. 32);
 - Sporirea capacităților tehnice ale CEC în monitorizarea susținerii financiare oferite partidelor de către moldovenii migranți sau diasporă;
 - Amendarea Codului Electoral și a Legii privind partidele politice în vederea introducerii unui mecanism de sancțiuni concrete pentru cazurile de corupție politică (mituire, spălare de bani), soldate cu schimbarea infrațională a compoziției politice a organului legislativ deja ales;
 - Accelerarea reformei justiției, cu accentul pe integritatea judecătorilor și a procurorilor, și cu participarea obligatorie a organizațiilor paneuropene și a societății civile.
- ***Digitizarea democrației parlamentare pentru prevenirea blocajelor pe timp de criză:***
 - Revizuirea Regulamentului Parlamentului în vederea introducerii obligativității folosirii instrumentelor digitale pentru îndeplinirea neîntreruptă a funcțiilor comisiilor de profil și a Legislativului, în general, în situații de criză;
 - Dezvoltarea infrastructurii IT (inclusiv prezența pe rețelele de socializare de bază) a Parlamentului, dar și a celorlalte instituții publice, pentru a garanta continuitatea activităților legislative și executive ale statului, evitând riscurile de contagiare;
 - Ajustarea Regulamentului Parlamentului și a Legii privind transparența decizională pentru a actualiza mecanismele de consultare publică online și a consolida securitatea cibernetică a procesului participativ de consultare.
- ***Intensificarea cooperării dintre Sindicate și autorități pentru a ajusta legislația la situațiile de criză:***

- Reglementarea muncii de la distanță („telemuncii”) cu respectarea drepturilor la remunerare, concediu etc.;
- Actualizarea regulilor de securitate și sănătate la locul de muncă pentru situații de criză sanitară (medici, cadre didactice etc.);
- Digitizarea și automatizarea muncii pentru a asigura o versatilitate eficientă între munca sau educația convențională și cea „la distanță” (dotarea tehnică, alfabetizarea IT);
- Asigurarea unor mecanisme de prevenire a violenței domestice în timpul muncii la distanță.

● **Actualizarea mecanismelor de integrare europeană și de personalizarea relațiilor bilaterale cu Federația Rusă:**

- Setarea unei platforme multilaterale (UE-Guvern-societate civilă) de evaluare obiectivă a îndeplinirii condițiilor pentru viitoarele asistențe financiare UE;
- Actualizarea și adoptarea Agendei de Asocierie pentru anii 2020-2022 destinată realizării Acordului de Asocierie, prin organizarea de consultări publice cu toate părțile interesate și includerea sănătății publice (furnizarea de echipament, teste, dar și achiziționarea viitorului vaccin anti-COVID-19) și a cooperării civile în topul priorităților imediate;
- Atragerea masivă a observatorilor internaționali, pe termen lung și scurt, pentru a descuraja orice forme de manipulare a alegerilor prezidențiale din toamna lui 2020;
- În contextul post-electoral, revizuirea calitativă a relațiilor moldo-ruse prin fortificarea cadrului instituțional de cooperare, reducerea considerabilă a factorului personal și eliminarea rolului contactelor informale, la nivel de lideri de țară.

Tabelul 9.

Principali indicatori monitorizați cu privire la guvernare

	2016	2017	2018	2019	2020
Volumul cheltuielilor publice totale ca parte din PIB, %	30,1	30,5	31	29,9	33
Deficitul bugetar, % din PIB	-1,6	-0,6	-0,8	-1,4	-10
Global Competitiveness Report, sub-componenta „Instituții”	128 <i>(din 138 de țări)</i>	119 <i>(din 137 de țări)</i>	84 <i>(din 140 de țări)</i>	81 <i>(din 141 de țări)</i>	n.a.
Indicele de Percepție a Corupției, Transparency International	128 <i>(din 176 de țări)</i>	128 <i>(din 180 de țări)</i>	117 <i>(din 180 de țări)</i>	120 <i>(din 180 de țări)</i>	n.a.
Numărul de sentințe pe cazuri de corupție, % din total ³⁶	84 <i>(182 cazuri)</i>	90 <i>(214 cazuri)</i>	87 <i>(321 cazuri)</i>	88 <i>(333 cazuri)</i>	n.a.
Numărul de acte (proiecte de legi, acte normative) supuse consultărilor publice, % din total ³⁷	59,1 <i>(din 1645 de acte aprobate)</i>	78,3 <i>(din 1295 de acte aprobate)</i>	79,4 <i>(din 1434 de acte aprobate)</i>	90 <i>(din 1221 de acte aprobate)</i>	n.a.

Sursa: Biroul Național de Statistică, Ministerul Finanțelor, CNA, Curtea de Conturi, Cancelaria de Stat, Transparency International, World Economic Forum, calculele autorilor

³⁶ Raport CNA, https://cna.md/public/files/Studiu_sentinte2019.pdf

³⁷ Datele privind proporția actelor adoptate de Guvern și de autoritățile subordonate din totalul de acte consultate cu publicul prin publicarea pe www.particip.gov.md, publicate pe <https://cancelaria.gov.md/ro/advanced-page-type/rapoarte-0> și verificate cu Cancelaria de Stat

CINE SUNTEM

Expert-Grup este un centru analitic (eng.: think-tank) specializat în cercetări economice și analize de politici publice. A fost fondat în 1998, iar activitatea de cercetare a început-o în 2006. Ne poziționăm ca o organizație neutră din punct de vedere politic și ideologic, și nu reprezentăm interese economice, corporative sau politice.

MISIUNEA ORGANIZAȚIEI

Misiunea organizației este de a promova interesul public și de a elabora soluții eficiente și inovatoare pentru dezvoltarea Republicii Moldova. Pentru a îndeplini acest deziderat nobil, Expert-Grup oferă mediul instituțional și creativ necesar pentru manifestarea gândirii libere, ceea ce plasează organizația printre lideri în furnizarea de analize nepărtinitoare.

4 VALORI DE BAZĂ ALE EXPERT-GRUP

Misiunea organizației este de a promova interesul public și de a elabora soluții eficiente și inovatoare pentru dezvoltarea Republicii Moldova. Pentru a îndeplini acest deziderat nobil, Expert-Grup oferă mediul instituțional și creativ necesar pentru manifestarea gândirii libere și netriviale, ceea ce plasează organizația printre lideri în furnizarea de analize nepărtinitoare.

1. **Independență și obiectivitate** - Încurajăm gândirea creativă, liberă și critică. Rămânem independenți de orice influențe politice sau ideologice.
2. **Integritate și transparență** - Tindem să utilizăm instrumente analitice robuste, relevante și transparente. Toate sursele la care apelăm pentru cercetare sunt citate și toate persoanele care contribuie la cercetare sunt menționate.
3. **Calitate și relevanță** - Tindem să generăm produse analitice de calitate înaltă ce vizează subiectele de actualitate pentru dezvoltarea economică și socială a Republicii Moldova.
4. **Evitarea conflictelor de interese** - Nu acceptăm activități și parteneriate ce vin în contradicție cu valorile noastre sau pot submina independența noastră.

10 PRIORITĂȚI ALE EXPERT-GRUP

1. Economie de piață funcțională: concurență liberă și protejarea drepturilor de proprietate;
2. Politici economice și sociale bazate pe evidențe, raționale și în interesul cetățenilor;
3. Comerț liber bazat pe avantaje competitive reale;
4. Sector public eficient, transparent și responsabil;
5. Climat de afaceri prietenos și motivant pentru întreprinderile mici și mijlocii;
6. Piață a muncii echitabilă pentru angajatori și angajați;
7. Sistem educațional flexibil și racordat la realitățile economice, sociale și demografice;
8. Acces egal la oportunități economice și sociale pentru toți cetățenii;
9. Populație familiarizată cu tendințele economice și principiile de bază ale economiei;
10. Dezvoltare regională echilibrată.

CINE SUNTEM

FES este o fundație politică social-democrată germană, al cărei scop este promovarea democrației, păcii, înțelegerii și cooperării internaționale. FES își îndeplinește mandatul în spiritul democrației sociale și se dedică dezbaterilor publice pentru identificarea soluțiilor social-democrate la problemele actuale și viitoare ale societății.

FES ÎN MOLDOVA

În Republica Moldova, FES are drept scop promovarea integrării europene, a democrației, păcii și justiției sociale prin intermediul dialogului politic, al educației și cercetărilor. Principalele noastre domenii de activitate sunt:

Democratizare și participare politică

Una dintre provocările majore cu care se confruntă Republica Moldova ține de consolidarea instituțiilor democratice și de încetățenirea unei culturi democratice care să aducă țara în conformitate deplină cu standardele Uniunii Europene. FES contribuie la acest proces prin promovarea participării politice în rândul organizațiilor neguvernamentale, al partidelor politice și al administrației publice locale. Un accent deosebit în acest domeniu este pus pe dezvoltarea capacităților cetățenilor din regiuni. Considerăm că cetățenii trebuie să fie pregătiți pentru a putea urmări în mod critic și a participa la dezbaterile publice, pentru a monitoriza factorii decizionali, a-și exprima propriile opinii și a acționa în numele intereselor lor. De aceea, prin activitățile sale, FES s-a angajat să promoveze democrația participativă și cultura politică și civică a cetățenilor la nivel local.

Integrare europeană

Republica Moldova este parte a Politicii Europene de Vecinătate și a Parteneriatului Estic. FES are drept obiectiv să sprijine țara pe calea integrării europene. Printr-o serie de instrumente - precum dezbateri radio, buletine de știri, documente de politici, publicații și conferințe -, FES se axează pe provocările principale ale procesului de integrare europeană, facilitând accesul publicului la informații actualizate și fiabile la subiect, îmbunătățind dialogul dintre societatea civilă și factorii decizionali privind cerințele pentru integrarea europeană de succes și contribuind astfel la consolidarea eforturilor de euro-integrare ale autorităților moldovenești. FES mai susține organizațiile neguvernamentale în contribuția lor la soluționarea pașnică a conflictului transnistrean, ca o premisă a integrării europene de succes pe termen lung.

Politică economică, socială și mediu

În acest domeniu, FES își susține partenerii în elaborarea și implementarea politicilor pentru o economie de piață care să fie durabilă, echilibrată din punct de vedere social și capabilă să satisfacă necesitățile tuturor cetățenilor. Activitatea și proiectele din acest domeniu se axează pe teme precum reformarea sistemului de securitate socială, îmbunătățirea condițiilor de muncă și a oportunităților pieței muncii, și promovarea dezvoltării durabile. Pe lângă acestea, FES desfășoară programe care au drept scop promovarea valorilor social-democrate.

